

નિર્જરા અધિકાર

(ગાથા ૧૯૩ થી ૨૩૬) / (કળશ ૧૩૩ થી ૧૬૩) / (પ્રવચન નં. ૨૬૮ થી ૩૧૨)

કળશ ૧૩૩

ઉત્થાનિકા :-હવે, સર્વ સ્વાંગોને યથાર્થ જાણનારું જે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તેને મંગળરૂપ જાણીને આચાર્યદેવ મંગળ અર્થે પ્રથમ તેને જ-નિર્મળ જ્ઞાનજ્યોતિને જ-પ્રગટ કરે છે :-

શ્લોકાર્થ : [Slightly Rearranged]

૧. * રાગાદિ આસવોને રોકવાથી પોતાની કાર્ય-ધુરાને ધારણ કરીને (-પોતાના કાર્યને બરાબર સંભાળીને)
૨. * અત્યંતપણે પરમ [ઉત્કૃષ્ટ] સંવર ઊભો છે; અને જે પૂર્વે (સંવર થયા પહેલાં) બંધાયેલું કર્મ છે તેને બાળવાને હવે
૩. * નિર્જરા (-નિર્જરારૂપી અગ્નિ) ફેલાય છે કે જેથી જ્ઞાનજ્યોતિ નિરાવરણ થઈ થકી
૪. * રાગાદિ ભાવો વડે મૂર્છિત થતી નથી-
* સદા અમૂર્છિત રહે છે.

કળશામૃત :-

૧. * રાગાદિ આસવ રોકીને નિજ કાર્ય-ધુરા ધારીને,
દૂરથી જ રોકીને અહા આગામી સહુયે કર્મને;
૨. * અતિશયપણે આ પરમ સંવર છે ઊભો [ઉત્કૃષ્ટ] ને
દ્રવકર્મ પૂર્વનિબદ્ધને સળગાવવા માટે હવે;
૩. * આ નિર્જરારૂપ અગ્નિ ફેલાતી અહો એ કારણે,
કે જેથી જ્ઞાનની જ્યોતિ નિર-આવરણ થઈ પૂરણપણે;
૪. * રાગાદિ ભાવ વડે નથી મૂર્છિત થતી કદીયે હવે,
કિંતુ પ્રકાશરૂપે રહે છે તે સદા મંગળરૂપે.

ગાથા - ૧૯૩

ઉત્થાનિકા :-હવે દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહે છે :-

ગાથા : * ચેતન અચેતન દ્રવ્યનો ઉપભોગ ઇન્દ્રિયો વડે,
જે જે કરે સુદ્રષ્ટિ તે સૌ નિર્જરાકારણ બને. ૧૯૩.

ટીકામૂત :-

૧. * વિરાગીનો જે ભોગ તે બસ નિર્જરા કાજે જ છે;
(સહુ ભોગ તેના તેથી કારણ નિર્જરાનું થાય છે).
૨. * રાગાદિભાવોના સદા સદ્ભાવથી મિથ્યાત્વીને,
ચેતન અચેતન દ્રવ્યનો ઉપભોગ બંધ-નિમિત્ત છે;
૩. * સદ્દ્રષ્ટિને રાગાદિભાવોનો અભાવ જ હોય છે,
તેથી અહો ઉપભોગ તે જ નિમિત્ત તેને થાય છે
૪. * બસ નિર્જરાનું [નિશ્ચયે, નહીં બંધનું તેને ખરે;]
[આ કથનથી દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહ્યું શ્રીમુનિવરે.]

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * વિરાગીનો ભોગ નિર્જરા માટે જ છે
(અર્થાત્ નિર્જરાનું કારણ થાય છે).
૨. * રાગાદિભાવોના સદ્ભાવથી મિથ્યાદ્રષ્ટિને
* અચેતન તથા ચેતન દ્રવ્યોનો ઉપભોગ બંધનું નિમિત્ત જ થાય છે;
૩. * રાગાદિભાવોના અભાવથી સમ્યક્દ્રષ્ટિને તે જ ઉપભોગ
૪. * નિર્જરાનું નિમિત્ત જ થાય છે.
* આથી (આ કથનથી) દ્રવ્યનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહ્યું.

ગાથા-૧૯૪

ઉત્થાનિકા :-હવે ભાવનિર્જરાનું સ્વરૂપ કહે છે :-

ગાથા :- * વસ્તુ તણે ઉપભોગ નિશ્ચય સુખ વા દુઃખ થાય છે,
તે ઉદિત સુખદુઃખ ભોગવે પછી નિર્જરા થઈ જાય છે. ૧૯૪.

ટીકામૃત :-

(૧) * [પરદ્રવ્ય ભોગવતાં સુખ વા દુઃખ થાય જ છે—એ સામાન્ય નિયમ છે :]

૧. * પરદ્રવ્ય ભોગવતાં અહો તેના નિમિત્તે થાય છે,
સુખ-દુઃખરૂપ જ ભાવ જીવને ઉદિત એવો નિયમ છે;
૨. * એ કારણે કે બે પ્રકારે માત્ર વેદન હોય છે,
શાતારૂપે અથવા અશાતારૂપે તે વેદન ખરે.

(૨) * [મિથ્યાદ્રષ્ટિને રાગના સદ્ભાવને કારણે પરદ્રવ્યને ભોગવતાં બંધ જ થાય છે :]

૧. * સુખરૂપ વા દુઃખરૂપ જ્યારે ભાવ તે વેદાય છે,
રાગાદિભાવોના અહો સદ્ભાવથી મિથ્યાત્વીને;
૨. * તે ભાવ નિર્જરતો ભલે, પણ બંધનું કારણ અરે
થઈ, નિર્જર્યો ન થકો ખરે, બંધન જ તેને થાય છે.

(૩) * [સમ્યક્દ્રષ્ટિને રાગના અભાવને કારણે, પરદ્રવ્યને ભોગવતાં નિર્જરા જ થાય છે :]

૧. * કિંતુ રાગાદિ ન હોવાથી અહો સદ્દ્રષ્ટિને,
નહીં બંધનું કારણ થઈ તે ભાવ નિર્જરતો ખરે;
૨. * [આ રીત] કેવળ નિર્જર્યો હોવાથી તે, સદ્દ્રષ્ટિને
બસ નિર્જરા જ કહી અહો છે [કેવળી જિનશાસને].

ટીકા :-

(૧) * [પરદ્રવ્ય ભોગવતાં સુખ વા દુઃખ થાય જ છે—એ સામાન્ય નિયમ છે :]

૧. * પરદ્રવ્ય ભોગવવામાં આવતાં, તેના નિમિત્તે
* સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ જીવનો ભાવ નિયમથી જ ઉદય થાય છે અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય છે,
૨. * કારણ કે વેદન શાતા અને અશાતા—એ બે પ્રકારોને અતિક્રમતું નથી
* (અર્થાત્ વેદન બે પ્રકારનું જ છે—શાતારૂપ અને અશાતારૂપ).

(૨) * [મિથ્યાદ્રષ્ટિને રાગના સદ્ભાવને કારણે પરદ્રવ્યને ભોગવતાં બંધ જ થાય છે :]

૧. * જ્યારે તે (સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ) ભાવ વેદાય છે ત્યારે
* રાગાદિભાવોના સદ્ભાવથી મિથ્યાદ્રષ્ટિને,
૨. * બંધનું નિમિત્ત થઈને (તે ભાવ) નિર્જરતાં છતાં
* (ખરેખર) નહિ નિર્જર્યો થકો, બંધ જ થાય છે;

- (3) * [સમ્યક્ષ્ષિને રાગના અભાવને કારણે પરદ્રવ્યને ભોગવતાં નિર્જરા જ થાય છે :]
૧. * પરંતુ સમ્યક્ષ્ષિને, રાગાદિભાવોના અભાવથી
* બંધનું નિમિત્ત થયા વિના કેવળ નિર્જરતો જ હોવાથી
૨. * (ખરેખર) નિર્જરો થકો,
* નિર્જરા જ થાય છે.

કલશ-૧૩૪

ઉત્થાનિકા :-હવે આગળની ગાથાઓની સૂચનારૂપ શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ખરેખર તે (આશ્ચર્યકારક) સામર્થ્ય જ્ઞાનનું જ છે
* અથવા વિરાગનું જ છે કે
૨. * કોઈ (સમ્યક્દ્રષ્ટિ જીવ) કર્મને ભોગવતો હતો
* કર્મોથી બંધાતો નથી ! (અજ્ઞાનીને તે આશ્ચર્ય
૩. * ઉપજાવે છે અને જ્ઞાની તેને યથાર્થ જાણે છે.)
* [એ જ્ઞાનના સામર્થ્યને આચાર્યશ્રી આગળની ગાથાઓમાં કહેશે].

કલશામૃત :-

૧. * આશ્ચર્યકારક છે અહો સામર્થ્ય જ્ઞાન તણું ખરે,
અથવા વિરાગ તણું જ એવું છે અહો સામર્થ્ય કે
૨. * સદ્દ્રષ્ટિ ભોગવતો છતાં કો કર્મને પણ તે અરે,
નહીં કર્મથી બંધાય છે આશ્ચર્ય તે અજ્ઞાનીને
૩. * ઉપજાવતું, ને જ્ઞાની તો જાણે યથાર્થપણે ખરે,
[એ જ્ઞાનના સામર્થ્યને આચાર્યશ્રી કહેશે હવે.]

ગાથા - ૧૯૫

ઉત્થાનિકા :-હવે જ્ઞાનનું સામર્થ્ય બતાવે છે :-

ગાથા :- * જ્યમ ઝેરના ઉપભોગથી પણ વૈદ્ય જન મરતો નથી,
ત્યમ કર્મઉદયો ભોગવે પણ જ્ઞાની બંધાતો નથી. ૧૯૫.

ટીકામૃત :-

(૧) * [દ્રષ્ટાંત : જેમ અમોઘ વિદ્યાના સામર્થ્યને કારણે વિષવૈદ્ય વિષ વડે મરતો નથી.]

૧. * જે વિષ કોઈ અન્ય જનના મૃત્યુનું કારણ બને,
વિષવૈદ્ય તેને ભોગવે પણ પામતો નહીં મરણને;
૨. * છે રામબાણ સમાન એવી અમોઘ વિદ્યાના બળે,
વિષ-શક્તિ રોકાઈ ગઈ હોવાથી જ્યમ તે નવ મરે;

(૨) * [સિક્ષાંત : તેમ અમોઘ જ્ઞાનના સામર્થ્યને કારણે જ્ઞાની કર્મોદય વડે બંધાતો નથી.]

૧. * રાગાદિ ભાવ તણા અહો સદ્ભાવથી અજ્ઞાનીને,
જે બંધનું કારણ બને તે કર્મપુદ્ગલ-ઉદયને;
૨. * જ્ઞાની ભલે વેદે પરંતુ અમોઘ જ્ઞાન તણા બળે,
રાગાદિભાવ-અભાવ હોવાથી [અહો તે જ્ઞાનીને;]
૩. * કર્મોદયની શક્તિ [સહુ] રોકાઈ ગઈ હોવાથી તે,
[આગામી] પુદ્ગલકર્મથી જ્ઞાની નહીં બંધાય છે.

ટીકા :

- (૧) ૧. * જેમ કોઈ વિષવૈદ્ય, બીજાઓના મરણનું કારણ જે વિષ તેને ભોગવતો છતો પણ,
૨. * અમોઘ (રામબાણ) વિદ્યાના સામર્થ્ય વડે વિષની શક્તિ રોકાઈ ગઈ હોવાથી મરતો નથી,
- (૨) ૧. * તેમ અજ્ઞાનીઓને રાગાદિભાવોના સદ્ભાવથી બંધનું કારણ જે પુદ્ગલકર્મનો ઉદય
૨. * તેને જ્ઞાની ભોગવતો છતો પણ, અમોઘ જ્ઞાનના સામર્થ્ય દ્વારા રાગાદિભાવોનો અભાવ હોતાં
(-હોઈને)
૩. * કર્મોદયની શક્તિ રોકાઈ ગઈ હોવાથી બંધાતો નથી.

ગાથા-૧૯૬

ઉત્થાનિકા :-હવે વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય બતાવે છે :-

ગાથા :- * જ્યમ અરતિભાવે મદ્ય પીતાં મત્ત જન બનતો નથી,
દ્રવ્યોપભોગ વિષે અરત જ્ઞાનીય બંધાતો નથી. ૧૯૬.

ટીકામૃત :-

(૧) * [દ્રષ્ટાંત : તીવ્ર અરતિભાવથી મદિરા પીનાર પુરુષ મત્ત બનતો નથી :]

૧. * મદિરા પ્રતિ જેને પ્રવર્તે છે અરતિ અતિ તીવ્ર તે
પુરુષ કો, ત્યમ વર્તતો, મદિરા પીતાં પણ નહિ અરે !
૨. * કદી મત્ત બનતો તે અહો, અતિ અરતિભાવ તણા બળે;
ત્યમ જ્ઞાનીને પણ રાગભાવોનો અભાવ જ હોઈને,

(૨) * [સિદ્ધાંત : તીવ્ર વૈરાગ્યભાવથી ભોગોને ભોગવનાર જ્ઞાની કર્મથી બંધાતો નથી :]

૩. * સહુ દ્રવ્યના ઉપભોગ પ્રતિ વૈરાગ્યભાવ પ્રવર્તતો,
ત્યમ વર્તતો, તે વિષયભોગો ભોગવે છે પણ અહો !
૪. * વૈરાગી અતિશય ભાવનું સામર્થ્ય હોવાને લીધે,
તે જ્ઞાની પુદ્ગલકર્મથી કદીયે નહિ બંધાય છે.

ટીકા :-

૧. * જેમ કોઈ પુરુષ, મદિરા પ્રત્યે જેને તીવ્ર અરતિભાવ પ્રવર્ત્યો છે
* એમ વર્તતો થકો, મદિરાને પીતાં છતાં પણ,
૨. * તીવ્ર અરતિભાવના સામર્થ્યને લીધે મત્ત થતો નથી,
* તેમ જ્ઞાની પણ, રાગાદિભાવોના અભાવથી
૩. * સર્વ દ્રવ્યોના ઉપભોગ પ્રત્યે જેને તીવ્ર વૈરાગ્યભાવ પ્રવર્ત્યો છે
* એવો વર્તતો થકો, વિષયોને ભોગવતાં છતાં પણ,
૪. * તીવ્ર વૈરાગ્યભાવના સામર્થ્યને લીધે
* (કર્મોથી) બંધાતો નથી.

કલ્પ-૧૩૫

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું અને આગળની ગાથાના અર્થની સૂચનાનું કાવ્ય કહે છે :

શ્લોકાર્થ :-

૧. * કારણ કે આ (જ્ઞાની) પુરુષ વિષયોને સેવતો હતો
* પણ જ્ઞાનવૈભવના અને
૨. * વિરાગતાના બળથી વિષયસેવનના
* નિજફળને (-રંજિત પરિણામને) ભોગવતો નથી—પામતો નથી,
૩. * તેથી આ (પુરુષ) સેવક છતાં અસેવક છે
* (અર્થાત્ વિષયોને સેવતાં છતાં નથી સેવતો).

કલ્પામૃત :-

૧. * એ કારણે કે જ્ઞાની આ વિષયો તણું સેવન કરે,
તોપણ અહો તે ના કદી નિજ જ્ઞાનના વૈભવ અને
૨. * વૈરાગ્યના બળથી અહો, તે વિષયસેવનના અરે,
ફળસ્વરૂપ જે રંજિત નિજ પરિણામ નહિ પામે ખરે;
૩. * તેથી અહો આ પુરુષ સેવક છે છતાં સેવક નથી,
તે ભોગવે વિષયો ભલે પણ વિષય ભોગવતો નથી.

ગાથા - ૧૯૭

ઉત્થાનિકા :-હવે આ જ વાતને પ્રગટ દ્રષ્ટાંતથી બતાવે છે :-

ગાથા :- * સેવે છતાં નહિ સેવતો, અણસેવતો સેવક બને,
પ્રકરણ તણી ચેષ્ટા કરે પણ પ્રાકરણ જ્યમ નહિ ઠરે. ૧૯૭.

ટીકામૃત :-

(૧) * [દ્રષ્ટાંત : જેને પ્રકરણાંનું સ્વામીપણું છે તે જ ખરેખર પ્રાકરણિક** છે :]

૧. * પ્રકરણ તણી ક્રિયા મહીં જ્યમ પુરુષ કોઈ પ્રવર્તતો
હોવા છતાં, પ્રકરણ તણું સ્વામીપણું નવ હોય તો;
૨. * તે પુરુષ પ્રાકરણિક નથી ને કોઈ જો પુરુષ બીજો,
પ્રકરણ તણી ક્રિયા મહીં ન પ્રવર્તતો તે હોય જો;
૩. * પણ સ્વામીપણું પ્રકરણ તણું તેને ખરેખર હોય તો,
તે પુરુષ પ્રાકરણિક અહો, અણસેવતો સેવક કહ્યો.

(૨) * [સિદ્ધાંત : વિષયસેવનના ફળનું જેને સ્વામીપણું છે તે જ ખરેખર સેવક છે :]

૧. * તેવી રીતે સદ્દ્રષ્ટિ સંચિતપૂર્વ કર્મોદય વડે,
જે પ્રાપ્ત છે એવા વિષયને સેવતો હોતો ભલે;
૨. * રાગાદિભાવોના અભાવે વિષયસેવન ફળ તણું,
સ્વામીપણું નવ હોઈને નથી સેવતો [-જિને કહ્યું;]
૩. * ને કોઈ મિથ્યાદ્રષ્ટિ જો નહિ સેવતો વિષયો ભલે,
રાગાદિભાવોનો અહો સદ્ભાવ હોવાને લીધે;
૪. * તેને વિષયસેવન તણા ફળનું ઘણીપણું હોઈને,
મિથ્યાત્વી તે [નહિ સેવતો પણ છે અહો] સેવક ખરે.

* પ્રકરણ=કાર્ય

** પ્રાકરણિક = કાર્ય કરનાર

ટીકા :-

(૧) [દ્રષ્ટાંત : જેને પ્રકરણનું સ્વામીપણું છે તે જ ખરેખર પ્રાકરણિક છે :]

૧. * જેમ કોઈ પુરુષ કોઈ પ્રકરણની ક્રિયામાં પ્રવર્તતો
* હોવા છતાં પ્રકરણનું સ્વામીપણું નહિ હોવાથી
૨. * પ્રાકરણિક નથી અને બીજો પુરુષ
* પ્રકરણની ક્રિયામાં નહિ પ્રવર્તતો હોવા
૩. * છતાં પ્રકરણનું સ્વામીપણું હોવાથી
* પ્રાકરણિક છે,

(૨) * [સિક્કાંત : વિષયસેવનના ડૂળનું જને સ્વામીપણું છે તે જ ખરેખર સેવક છે :]

૧. * તેવી રીતે સમ્યઞ્ઠિ પૂર્વસંચિત કર્મના ઉદયથી
* પ્રાપ્ત થયેલા વિષયોને સેવતો હોવા છતાં
૨. * રાગાદિભાવોના અભાવને લીધે વિષયસેવનના ડૂળનું
* સ્વામીપણું નહિ હોવાથી અસેવક જ છે (અર્થાત્ સેવનારો નથી)
૩. * અને મિથ્યાઞ્ઠિ વિષયોને નહિ સેવતો હોવા છતાં
* રાગાદિભાવોના સદ્ભાવને લીધે
૪. * વિષયસેવનના ડૂળનું સ્વામીપણું હોવાથી
* સેવક જ છે.

કલ્પશ - ૧૩૬

ઉત્થાનિકા :-હવે આગળની ગાથાઓની સૂચનાનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * સમ્યક્દ્રષ્ટિને નિયમથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની શક્તિ હોય છે;
* કારણ કે તે (સમ્યક્દ્રષ્ટિ જીવ) સ્વરૂપનું ગ્રહણ અને
૨. * પરનો ત્યાગ કરવાની
* વિધિ વડે પોતાના વસ્તુત્વનો (યથાર્થ સ્વરૂપનો) અભ્યાસ કરવા માટે,
૩. * 'આ સ્વ છે (અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપ છે) અને આ પર છે'
* એવો ભેદ પરમાર્થે જાણીને સ્વમાં રહે છે (-ટકે છે)
૪. * અને પરથી—રાગના યોગથી—સર્વ પ્રકારે વિરમે છે.
(આ રીત જ્ઞાનવૈરાગ્યની શક્તિ વિના હોઈ શકે નહિ.)

કલ્પશામૃત :-

૧. * જ્ઞાન ને વૈરાગ્યની શક્તિ નિયમથી હોય છે
સદ્દ્રષ્ટિને, એ કારણે કે નિજ સ્વરૂપ-ગ્રહણ અને
૨. * પરિત્યાગ સહુ પર [દ્રવ્ય ને પરભાવા]નો કરવાની જે
વિધિ વડે, નિજના યથાર્થ સ્વરૂપનો અભ્યાસ કે
૩. * 'આ સ્વરૂપ છે નિજ આત્મનું ને આ અહો પર [ભાવા] છે,'
પરમાર્થથી જાણી અહો એ ભેદને નિજમાં રહે;
૪. * ને સર્વ રીતે રાગયોગથી સહુ વિરમે ખરે,
[આ રીત જ્ઞાન-વિરાગની શક્તિ વિના નહિ હોય છે.]

ગાથા-૧૯૮

ઉત્થાનિકા :-હવે પ્રથમ, સમ્યક્ષ્ટિ સામાન્યપણે સ્વને અને પરને આ પ્રમાણે જાણે છે—એમ ગાથામાં કહે છે :-

ગાથા :- * કર્મો તણો જે વિવિધ ઉદયવિપાક જિનવર વર્ણવ્યો,
તે મુજ સ્વભાવો છે નહીં, હું એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૮.

ટીકામૂત :-

૧. * ઉપજેલ કર્મોદય તણા જ વિપાકથી જેઓ બધાં,
ભાવો અનેક પ્રકારના, મારા સ્વભાવો ના અહા;
૨. * પ્રત્યક્ષ આ ટંકોત્કીર્ણ હું એક જ્ઞાયકભાવ છું;
[સામાન્યરૂપે આ રીતે કરું ભેદજ્ઞાન સ્વ-પર તણું.]

ટીકા :-

૧. * જે કર્મના ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા
* અનેક પ્રકારના ભાવો છે તે મારા સ્વભાવો નથી;
૨. * હું તો આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ છું.
* [સમ્યક્ષ્ટિ જીવ સામાન્યપણે સ્વનું અને પરનું ભેદજ્ઞાન આ પ્રમાણે કરે છે.]

ગાથા-૧૯૯

ઉત્થાનિકા :-હવે સમ્યઞ્ચિ વિશેષપણે સ્વને અને પરને આ પ્રમાણે જાણે છે—એમ કહે છે :-

ગાથા :- * પુદ્ગલકરમરૂપ રાગનો જ વિપાકરૂપ છે ઉદય આ,
આ છે નહીં મુજ ભાવ, નિશ્ચય એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૯.

ટીકામૃત :-

૧. * જે 'રાગ' નામક કર્મપુદ્ગલ છે ખરેખર તેહના,
વિપાક ઉદય તણા થકી ઉપજેલ રાગરૂપે અહા;
૨. * જે ભાવ, તે મારો સ્વભાવ નથી ખરે હું છું સદા,
પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયક એક આ.
૩. * આ રીત સમ્યઞ્ચિ જ્ઞાની જીવ જાણે છે સદા,
નિજને અને પરને વિશેષણપણે ખરે [-તાત્પર્ય આ.]
૪. * (વળી આ જ રીતે દ્વેષ તેમજ મોહ તેમજ ક્રોધ ને
વળી માન, માયા, લોભ તેમજ કર્મ ને નોકર્મ ને
૫. * મન, વચન, કાયા, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસ ને સ્પર્શ એ,
ભાવો તણું વ્યાખ્યાન કરીને અન્ય સૂત્ર વિચારજે.)

ટીકા :-

૧. * ખરેખર રાગ નામનું પુદ્ગલકર્મ છે તેના
* ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલો આ રાગરૂપ
૨. * ભાવ છે, મારો સ્વભાવ નથી; હું તો
* આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ છું.
૩. * (આ રીતે સમ્યઞ્ચિ વિશેષપણે
* સ્વને અને પરને જાણે છે).
૪. * વળી આ જ પ્રમાણે 'રાગ' પદ બદલીને તેની જગ્યાએ દ્વેષ, મોહ, ક્રોધ,
* માન, માયા, લોભ, કર્મ, નોકર્મ,
૫. * મન, વચન, કાયા, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસન અને સ્પર્શન
* —એ શબ્દો મૂકી સોળ સૂત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં (-કહેવા) અને આ ઉપદેશથી બીજાં પણ
વિચારવાં.

ગાથા - ૨૦૦

ઉત્થાનિકા :-આ રીતે સમ્યક્ષિ પોતાને જાણતો અને રાગને છોડતો થકો નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્ય સંપન્ન હોય છે—એમ હવેની ગાથામાં કહે છે :-

ગાથા :- * સુદ્રષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણતો,
ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો. ૨૦૦

ટીકામૂત :-

૧. * સામાન્ય તેમ વિશેષરૂપે જ્ઞાની જીવ આવી રીતે;
પરભાવરૂપ સહુ ભાવથી વિવેકજ્ઞાન કરી અને
૨. * ટંકોત્કીર્ણ જ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો ભાવ છે,
એવા અહો નિજ તત્ત્વને સારી રીતે જાણી* અને
૩. * આ રીત જાણી તત્ત્વને, કરી ગ્રહણ નિજના ભાવને,
પરભાવનો કરી ત્યાગ, જેથી નીપજતા વસ્તુત્વને
૪. * નિજના અહો વિસ્તારતો, કરતો પ્રસિદ્ધ [સુદ્રષ્ટિ તે],
ઉપજેલ કર્મઉદય તણા વિપાકથી સહુ ભાવ જે;
૫. * છોડે જ છે જ્ઞાની અહો, તેથી નિયમથી હોય છે
તે જ્ઞાન ને વૈરાગ્યથી સંપન્ન—સિદ્ધ થયું ખરે.

* જાણે છે = અનુભવે છે.

ટીકા :-

૧. * આ રીતે સમ્યક્ષિ સામાન્યપણે અને વિશેષપણે
* પરભાવસ્વરૂપ સર્વ ભાવોથી વિવેક (ભેદજ્ઞાન, ભિન્નતા) કરીને,
૨. * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે
* એવું જે આત્માનું તત્ત્વ તેને (સારી રીતે) જાણે* છે, અને
૩. * એ રીતે તત્ત્વને જાણતો, સ્વભાવના ગ્રહણ
* અને પરભાવના ત્યાગથી નીપજવાયોગ્ય પોતાના વસ્તુત્વને
૪. * વિસ્તારતો (—પ્રસિદ્ધ કરતો),
* કર્મના ઉદયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા સમસ્ત ભાવોને
૫. * છોડે છે. તેથી તે (સમ્યક્ષિ) નિયમથી
* જ્ઞાન વૈરાગ્યસંપન્ન હોય છે (એમ સિદ્ધ થયું).

કળશ - ૧૩૭

ઉત્થાનિકા :-“જે જીવ પરદ્રવ્યમાં આસક્ત—રાગી છે અને સમ્યક્દ્રષ્ટિપણાનું અભિમાન કરે છે તે સમ્યક્દ્રષ્ટિ છે જ નહિ, વૃથા અભિમાન કરે છે” એવા અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ‘આ હું પોતે સમ્યક્દ્રષ્ટિ છું, મને કદી બંધ થતો નથી,
* (કારણ કે શાસ્ત્રમાં સમ્યક્દ્રષ્ટિને બંધ કહ્યો નથી)’
૨. * એમ માનીને જેમનું મુખ ગર્વથી ઊંચું તથા
* પુલકિત (રોમાંચિત) થયું છે એવા રાગી જીવો (-પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ-મોહ ભાવવાળા જીવો) ભલે
૩. * મહાવ્રતાદિનું આચરણ કરો તથા સમિતિની ઉત્કૃષ્ટતાનું આલંબન કરો
* તોપણ હજુ તેઓ પાપી (મિથ્યાદ્રષ્ટિ) જ છે,
૪. * કારણ કે આત્મા અને અનાત્માના જ્ઞાનથી
* રહિત હોવાથી તેઓ સમ્યક્ત્વથી રહિત છે.

કળશામૃત :-

૧. * ‘આ હું સ્વયં છું જ્ઞાની મુજને બંધ કદી થાતો નથી,
છે કથન—બંધ નથી કદી સદ્દ્રષ્ટિને—આગમ મહી;’
૨. * ત્યમ માનીને જેનું અહો મુખ ગર્વથી ઊંચું અને
પુલકિત થયું છે તેહ રાગી-દ્વેષી-મોહી જીવો ભલે;
૩. * મોટા વ્રતાદિ ને અહા ઉત્કૃષ્ટ સમિતિ આચરે,
તોપણ હજુ તેઓ સહુ છે પાપી મિથ્યાત્વી ખરે;
૪. * એ કારણે કે આત્મા—અણઆત્માના જ્ઞાનથી
છે રહિત, તેથી તે જીવો છે રહિત પણ સમકિતથી.

ગાથા - ૨૦૧, ૨૦૨

ઉત્થાનિકા :-હવે પૂછે છે કે રાગી (જીવ) કેમ સમ્યક્ષિ ન હોય? તેનો ઉત્તર કહે છે :-

- ગાથા :-
- * અણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જેહને,
તે સર્વ આગમધર ભલે પણ જાણતો નહિ આત્મને; ૨૦૧.
  - * નહિ જાણતો જ્યાં આત્મને જ, અનાત્મ પણ નહિ જાણતો,
તે કેમ હોય સુદ્રષ્ટિ જે જીવ-અજીવને નહિ જાણતો? ૨૦૨.

ટીકામૃત :-

૧. * અજ્ઞાનમય રાગાદિભાવોનો અહો સદ્ભાવ છે
બસ લેશમાત્ર જ પણ અહો જે જીવને, તે હો ભલે
૨. * શ્રુતકેવળી સમ, પણ છતાં જે જ્ઞાનમય ભાવો તણા,
અભાવને લીધે નથી જે જાણતો નિજ આત્મા;
૩. * ને આત્માને જીવ જે નથી જાણતો તે જીવ ખરે,
નથી જાણતો અણઆત્માને* પણ અરે એ કારણે;
૪. * કે સ્વરૂપથી અસ્તિ તથા પરરૂપથી નાસ્તિ અહા,
—એ બે વડે પણ એક વસ્તુનો થતો નિશ્ચય સદા;
૫. * (આ રીત જેને રાગનો નિશ્ચય થયેલો હોય છે,
તેને અણાત્મા—આત્મનો નિશ્ચય ખરેખર હોય છે.)
૬. * તેથી અહો જે જાણતો નથી આત્મા—અણઆત્મા,
જીવ-અજીવને નથી જાણતો તે જીવ નિશ્ચયથી સદા;
૭. * ને જીવ જે નથી જાણતો જીવ-અજીવને તે હોય ના,
સુદ્રષ્ટિ કદી નક્કી અહા, [-જિનવરતણું છે વચન આ.]
૮. * આ રીત સિદ્ધ થયું અહો કે રાગી જીવ નહીં કદા,
સુદ્રષ્ટિ નિશ્ચય હોય છે, અજ્ઞાનને કારણ સદા.

* અણઆત્માને = અનાત્માને = રાગને

ટીકા :-

૧. * જેને રાગાદિ અજ્ઞાનમય ભાવોના
* લેશમાત્રનો પણ સદ્ભાવ છે તે ભલે
૨. * શ્રુતકેવળી જેવો હો તોપણ જ્ઞાનમય ભાવના
* અભાવને લીધે આત્માને નથી જાણતો;
૩. * અને જે આત્માને નથી જાણતો તે
* અનાત્માને પણ નથી જાણતો કારણ

૪. * કે સ્વરૂપે સત્તા [અસ્તિ] અને પરરૂપે અસત્તા [નાસ્તિ]—
* એ બન્ને વડે એક વસ્તુનો નિશ્ચય થાય છે;
૫. * (જેને અનાત્માનો—રાગનો—નિશ્ચય થયો હોય
* તેને અનાત્મા અને આત્મા—બંનેનો નિશ્ચય હોવો જોઈએ.)
૬. * એ રીતે જે આત્મા અને અનાત્માને નથી જાણતો
* તે જીવ અને અજીવને નથી જાણતો;
૭. * અને જે જીવ-અજીવને નથી જાણતો
* તે સમ્યક્ષ્ણિ જ નથી.
૮. * માટે રાગી (જીવ)
* જ્ઞાનના અભાવને લીધે સમ્યક્ષ્ણિ હોતો નથી.

કળશ - ૧૩૮

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે, જે કાવ્ય દ્વારા આચાર્યદેવ અનાદિથી રાગાદિકને પોતાનું પદ જાણી સૂતેલાં રાગી પ્રાણીઓને ઉપદેશ કરે છે : -

શ્લોકાર્થ :-

૧. * (શ્રીગુરુ સંસારી ભવ્ય જીવોને સંબોધે છે કે :)
* હે અંધ પ્રાણીઓ ! અનાદિ સંસારથી માંડીને
૨. * પર્યાયે પર્યાયે આ રાગી જીવો સદાય મત્ત
* વર્તતા થકા જે પદમાં સૂતા છે—ઊંઘે છે તે પદ અર્થાત્ સ્થાન
૩. * અપદ છે—અપદ છે, (તમારું સ્થાન નથી,) એમ તમે સમજો.
(બે વાર કહેવાથી અતિ કરુણાભાવ સૂચિત થાય છે.)
* આ તરફ આવો—આ તરફ આવો, (અહીં નિવાસ કરો,)
૪. * તમારું પદ આ છે—આ છે
* જ્યાં શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ નિજ રસની
૫. * અતિશયતાને લીધે સ્થાયીભાવપણાને પ્રાપ્ત છે
* અર્થાત્ સ્થિર છે—અવિનાશી છે.
(અહીં 'શુદ્ધ' શબ્દ બે વાર કહ્યો છે તે દ્રવ્ય અને ભાવ બંનેની શુદ્ધતા સૂચવે છે.)
૬. * સર્વ અન્યદ્રવ્યોથી જુદો હોવાને લીધે આત્મા દ્રવ્યે શુદ્ધ છે અને પરના નિમિત્તે થતા પોતાના ભાવોથી રહિત હોવાને લીધે ભાવે શુદ્ધ છે.)

કળશામૃત :-

૧. * સંસારી ભવ્ય જીવો સહુને શ્રીગુરુ સંબોધતા—
હે અંધ પ્રાણીઓ ! અનાદિથી જ આ સંસારમાં,
૨. * પ્રત્યેક પર્યાયે જીવો આ રાગી મત્ત થઈ અહા!
વર્તી સદા, પદમાં સૂતા છે [તે જીવો] જે સ્થાનમાં;
૩. * તે અપદ છે, તે અપદ છે, એવું તમે સમજો અહા !
આવો અહીં, આવો અહીં, અહીંયા નિવાસ કરો સદા;
૪. * આ છે, અહા આ છે તમારું પદ [ખરેખર છે અહા!]
ચેતન્યધાતુ શુદ્ધ શુદ્ધ અહો જહાં નિજરસ તણા,
૫. * અતિશયપણાને કારણે સ્થાયીપણાને પ્રાપ્ત છે;
(આ રીત વસ્તુ સ્થિર છે, દ્રવ-ભાવથી પણ શુદ્ધ છે.)
૬. * સહુ અન્ય દ્રવ્યોથી જુદો હોવાથી દ્રવ્યે શુદ્ધ છે,
ને પરનિમિત્તિકભાવવિરહિત હોઈ ભાવથી શુદ્ધ છે.

ગાથા - ૨૦૩

ઉત્થાનિકા :-હવે પૂછે છે કે (હે ગુરુદેવા!) તે પદ ક્યું છે? (તે તમે બતાવો.) તે પ્રશ્નનો ઉત્તર કહે છે.

ગાથા :- * જીવમાં અપદ્ભૂત દ્રવ્યભાવો છોડીને ગ્રહ તું યથા,
સ્થિર, નિયત એક જ ભાવ જેહ સ્વભાવરૂપ ઉપલભ્ય આ. ૨૦૩.

ટીકામૃત :-

(૧) * [અતસ્વભાવે અનુભવાતા પરભાવો સ્થાતાનું સ્થાન નથી :]

૧. * બહુ દ્રવ્ય-ભાવની મધ્યમાં ભગવાન આત્મામાં ખરે, અતસ્વભાવે અનુભવાતા ભાવ પરભાવોરૂપે;
૨. * અનેક ને અનિયત અવસ્થાવાન તેઓ ક્ષણિક છે, વ્યભિચારી ભાવો તે બધાં અસ્થાયી હોવાને લીધે;
૩. * રહેનારનું રહેઠાણ થઈ શકવા નહિ તે યોગ્ય છે, તેથી અપદ્ભૂત છે સહુ [-જિનવરતણું એ કથન છે;]

(૨) * [તસ્વભાવે અનુભવાતો જ્ઞાનભાવ સ્થાતાનું સ્થાન છે :]

૧. * ને તસ્વભાવે અનુભવાતો નિયત 'વસ્થાવાન' છે, જે એક છે ને નિત્ય છે, વ્યભિચારહીન તે ભાવ જે;
૨. * ચૈતન્યમાત્ર જ જ્ઞાનમય એ ભાવ એવો હોઈને, તે એકમાત્ર જ સ્થાયી હોવાને લીધે પોતે ખરે;
૩. * રહેનારનું રહેઠાણ થઈ શકવા અહો તે યોગ્ય છે, તેથી અહો પદભૂત છે એ કારણે છોડી અરે!
૪. * અસ્થાયી ભાવોને બધા, જે સ્થાયી ભાવે છે ખરે, આસ્વાદમાં જે આવતું પરમાર્થરસરૂપ જ્ઞાન એ;
૫. * બસ એક માત્ર જ તે ખરે આસ્વાદવાને યોગ્ય છે. [‘સાયું ક્યું છે મારું પદ ?’-સમજાવ્યું તે શ્રીગુરુવરે.]

* ‘વસ્થાવાન = અવસ્થાવાન = અવસ્થાવાળો.

ટીકા :-

(૧) * [અતસ્વભાવે અનુભવાતા પરભાવો સ્થાતાનું સ્થાન નથી.]

૧. * ખરેખર આ ભગવાન આત્મામાં બહુ દ્રવ્ય-ભાવો મધ્યે (-દ્રવ્યભાવરૂપ ઘણા ભાવો મધ્યે), * જે અતસ્વભાવે અનુભવાતા (આત્માના સ્વભાવરૂપે નહિ પરંતુ પરસ્વભાવરૂપે અનુભવાતા),
૨. * અનિયત અવસ્થાવાળા, અનેક, ક્ષણિક * વ્યભિચારી ભાવો છે, તે બધાય પોતે અસ્થાયી હોવાને લીધે

૩. * સ્થાતાનું સ્થાન અર્થાત્ રહેનારનું રહેઠાણ નહિ થઈ શકવા યોગ્ય
* હોવાથી અપદ્ભૂત છે [—એમ જિનવર કહે છે];
- (૨) * [તત્સ્વભાવે અનુભવાતો જ્ઞાનભાવ સ્થાતાનું સ્થાન છે :]
૧. * અને જે તત્સ્વભાવે (અર્થાત્ આત્માના સ્વભાવરૂપે) અનુભવાતો, નિયત અવસ્થાવાળો,
* એક, નિત્ય, અવ્યભિચારી ભાવ
૨. * (ચૈતન્યમાત્ર જ્ઞાનભાવ) છે,
* તે એક જ પોતે સ્થાયી હોવાને લીધે
૩. * સ્થાતાનું સ્થાન અર્થાત્ રહેવાનું રહેઠાણ થઈ શકવા યોગ્ય હોવાથી
* પદ્ભૂત છે તેથી સમસ્ત અસ્થાયી ભાવોને છોડી,
૪. * જે સ્થાયીભાવરૂપ છે
* એવું પરમાર્થરસપણે સ્વાદમાં આવતું આ જ્ઞાન
૫. * એક જ આસ્વાદવા યોગ્ય છે.
* [‘તે પદ ક્યું છે?’—એવા શિષ્યના પ્રશ્નનો શ્રી ગુરુદેવે આ રીતે ઉત્તર કહ્યો.]

કળશ - ૧૩૯

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનો કળશરૂપ શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * તે એક જ પદ આસ્વાદવાયોગ્ય છે
* કે જે વિપત્તિઓનું અપદ છે (અર્થાત્ જેમાં આપદાઓ સ્થાન પામી શકતી નથી)
૨. * અને જેની આગળ અન્ય (સર્વ) પદો અપદ જ ભાસે છે.
* [એવું આ જ્ઞાનપદ જ મારું યથાર્થ પદ છે.]

કળશામૃત :-

૧. * તે એકમાત્ર જ પદ અહો આસ્વાદવાને યોગ્ય છે,
કે જેમાં કોઈ વિપત્તિ સ્થાન નહિ પામી શકે;
૨. * ને જેની પાસે અન્ય પદ સૌ અપદરૂપ ભાસે જ છે;
[એવું અહો પદ જ્ઞાનભાવ તણું જ છે મારું ખરે.]

કળશ - ૧૪૦

ઉત્થાનિકા :-વળી કહે છે કે આત્મા જ્ઞાનનો અનુભવ કરે છે ત્યારે આમ કરે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * એક જ્ઞાયકભાવથી ભરેલા મહાસ્વાદને લેતો,
* (એ રીતે જ્ઞાનમાં જ એકાગ્ર થતાં બીજો સ્વાદ આવતો નથી
૨. * માટે) દ્વંદ્વમય સ્વાદને લેવા અસમર્થ
* (અર્થાત્ વર્ણાદિક, રાગાદિક તથા ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનના ભેદોનો સ્વાદ લેવાને અસમર્થ).
૩. * આત્માના અનુભવના—સ્વાદના પ્રભાવને આધીન થયો હોવાથી
* નિજ વસ્તુવૃત્તિને (આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને) જાણતો—આસ્વાદતો
૪. * (અર્થાત્ આત્માના અદ્વિતીય સ્વાદના અનુભવમાંથી
* બહાર નહિ આવતો)
૫. * આ આત્મા જ્ઞાનના વિશેષોના ઉદયને ગૌણ કરતો,
* સામાન્યમાત્ર જ્ઞાનને અભ્યાસતો,
૬. * સકળ જ્ઞાનને એકપણામાં લાવે છે—
* એકરૂપે પ્રાપ્ત કરે છે.

કળશામૃત :-

૧. * એક જ્ઞાયકથી ભરેલા સ્વાદને આસ્વાદતો,
(બસ જ્ઞાનમાં એકાગ્ર થતાં સ્વાદ નહિ આવે બીજો
૨. * તેથી) સમર્થ ન ચાખવાને દ્વંદ્વમય કો સ્વાદને,
(વર્ણાદિ, રાગાદિ તથા નહિ જ્ઞાનના પણ ભેદને;)
૩. * આત્માનુભવના સ્વાદના જ પ્રભાવને આધીન થતો
હોવાથી, નિજ વસ્તુ તણી વૃત્તિ અહો આસ્વાદતો;
૪. * બેજોડ એવા આત્માના સ્વાદનો અનુભવ તજી,
નથી બહાર તે જીવ આવતો [નિજ આત્મામાંથી કદી;]
૫. * કરી ગૌણ જ્ઞાન તણા અહા વિધવિધ ઉદયવિશેષને,
આ આત્મા આસ્વાદતો સામાન્યમાત્ર જ જ્ઞાનને;
૬. * [આ રીત] એકપણા મહીં તે લાવી જ્ઞાન સમસ્તને,
પ્રાપ્તિ કરે છે એકમાત્ર જ જ્ઞાનની [જ્ઞાની ખરે.]

ગાથા - ૨૦૪

ઉત્થાનિકા :-હવે, 'કર્મના ક્ષયોપશમના નિમિત્તે જ્ઞાનમાં ભેદ હોવા છતાં તેનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તો જ્ઞાન એક જ છે અને તે જ્ઞાન જ મોક્ષનો ઉપાય છે' એવા અર્થની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃ, કેવલ તેહ પદ એક જ ખરે,
આ જ્ઞાનપદ પરમાર્થ છે જે પામી જીવ મુક્તિ લહે. ૨૦૪.

ટીકામૃત :-

(૧) * [આત્મા તે જ જ્ઞાન છે, જ્ઞાનના ભેદો સામાન્ય જ્ઞાનને જ અભિનંદે છે :]

૧. * પરમાર્થ છે આત્મા ખરેખર, આત્મા તે જ્ઞાન છે,
વળી આત્મા એક જ પદારથ છે અને તેથી ખરે;
૨. * આ જ્ઞાન પણ પદ એક માત્ર જ છે [અહો જિનવર કહે,]
[આ રીત આત્મા જ્ઞાનપદ ને જ્ઞાનપદ આત્મા જ છે.]
૩. * જે જ્ઞાન નામક એક છે આ પદ અહો તે છે ખરે,
પરમાર્થમાત્ર સ્વરૂપ આ સાક્ષાત્ મોક્ષ-ઉપાય છે.
૪. * મતિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનના ભેદો અહીં જે વર્ણવ્યાં,
નથી ભેદતાં તેઓ સહુ આ એક પદને પણ અહા!
૫. * તેઓ બધાં અભિનંદતા આ એક પદને પણ સદા,
કઈ રીત તે દ્રષ્ટાંતથી આચાર્યશ્રી સમજાવતા.

(૨) * [સૂર્ય તથા મેઘપટલ અને આત્મા તથા ક્ષયોપશમ જ્ઞાનનું દ્રષ્ટાંત કહે છે :]

૧. * જેવી રીતે આ જગતમાં આવરિત મેઘપટલ વડે
સૂરજ, પ્રગટતો પટલના વિઘટન અનુસારે અને
૨. * તેના પ્રકાશનની હીનાધિક્તારૂપે ભેદો બધાં,
સામાન્યરૂપ તેના પ્રકાશસ્વભાવને નહિ ભેદતાં;
૩. * તેવી રીતે આવરિત કર્મપટલ ઉદયથી આત્મા
પામે પ્રગટતા કર્મના વિઘટન અનુસારે અહા !
૪. * હીન અધિક્તારૂપ ભેદ વિધવિધ જ્ઞાનના તેના થતાં,
નથી ભેદતા સામાન્ય જ્ઞાનસ્વભાવને તેઓ અહા!
૫. * કિંતુ તે ભેદો અહો અભિનંદતા સામાન્યને,
[છે એકરૂપ અભેદ જે જ્ઞાયકસ્વભાવી આત્મને.]

(૩) * [એક જ્ઞાનનું જ આલંબન કરવાથી કઈ રીતે મોક્ષ થાય છે તે સમજાવે છે :]

૧. * તેથી અહો જેમાં સહુ ભેદો થયા છે દૂર એ,
ત્રિકાળ જ્ઞાનસ્વભાવને અવલંબીને બસ એકને;

૨. * તેના જ અવલંબન થકી, નિજ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે,
ને નાશ ભ્રાંતિતણો અને નિજ આત્મલાભ જ થાય છે;
૩. * પરિહાર અણઆત્મા* તણો તેનાથી સિદ્ધ જ થાય છે
ને તેથી કર્મતણું અહો બહુ જોર પણ રોકાય છે;
૪. * નથી રાગદ્વેષવિમોહની ઉત્પત્તિ થાતી તેહથી,
ને રાગદ્વેષવિમોહવિણ ફરી કર્મ આસવતું નથી;
૫. * આસવ વિના તેથી અહો ફરી કર્મ નહીં બંધાય છે,
ને કર્મ પૂર્વનિબદ્ધની બસ નિર્જરા થઈ જાય છે;
૬. * સહુ કર્મના જ અભાવથી સાક્ષાત્ મુક્તિ થાય છે.
(નિજ જ્ઞાનના આશ્રય તણો આવો મહિમા છે ખરે!)

* અણઆત્મા = અનાત્મા = રાગદ્વેષાદિ વિકારી ભાવો

ટીકા :-

- (૧) * [આત્મા તે જ જ્ઞાન છે, જ્ઞાનના ભેદો સામાન્ય જ્ઞાનને જ અભિનંદે છે :]
૧. * આત્મા ખરેખર પરમાર્થ (પરમ પદાર્થ) છે અને તે (આત્મા) જ્ઞાન છે;
* વળી આત્મા એક જ પદાર્થ છે; તેથી
૨. * જ્ઞાન પણ એક જ પદ છે.
*; [આ રીતે આત્મા જ્ઞાનપદ અને જ્ઞાનપદ આત્મા જ છે.]
૩. * જે આ જ્ઞાન નામનું એક પદ છે
* તે આ પરમાર્થસ્વરૂપ સાક્ષાત્ મોક્ષ-ઉપાય છે.
૪. * અહીં, મતિજ્ઞાન આદિ (જ્ઞાનના) ભેદો
* આ એક પદને ભેદતા નથી પરંતુ
૫. * તેઓ પણ આ જ એક પદને અભિનંદે છે (-ટેકો આપે છે).
* તે દ્રષ્ટાંતથી સમજાવવામાં આવે છે :-
- (૨) * [સૂર્ય તથા મેઘપટલ અને આત્મા તથા ક્ષયોપશમજ્ઞાનનું દ્રષ્ટાંત કહે છે :]
૧. * જેવી રીતે આ જગતમાં વાદળાંના પટલથી ઢંકાયેલો સૂર્ય
* કે જે વાદળાંના વિઘટન* અનુસારે પ્રગટપણું પામે છે,
૨. * તેના (અર્થાત્ સૂર્યના) પ્રકાશનની (પ્રકાશવાની હીનાધિક્તારૂપ ભેદો
* તેના (સામાન્ય) પ્રકાશસ્વભાવને ભેદતા નથી,
૩. * તેવી રીતે કર્મપટલના ઉદયથી ઢંકાયેલો આત્મા
* કે જે કર્મના વિઘટન* (ક્ષયોપશમ) અનુસારે પ્રગટપણું પામે છે,

૪. * તેના જ્ઞાનની હીનાધિક્તારૂપ ભેદો
* તેના (સામાન્ય) જ્ઞાનસ્વભાવને ભેદતા નથી
૫. * પરંતુ ઊલટા તેને અભિનંદે છે.
* [કે જે એકરૂપ અભેદ જ્ઞાનસ્વભાવી આત્મા છે.]
- (૩) * [એક જ્ઞાનનું જ આલંબન કરવાથી કઈ રીતે મોક્ષ થાય છે તે સમજાવે છે :]
૧. * માટે જેમાં સમસ્ત ભેદ દૂર થયા છે એવા
* આત્મસ્વભાવભૂત જ્ઞાનનું જ એકનું આલંબન કરવું.
૨. * તેના આલંબનથી જ (નિજ) પદની પ્રાપ્તિ થાય છે,
* ભ્રાંતિનો નાશ થાય છે, આત્માનો લાભ થાય છે,
૩. * અનાત્માનો પરિહાર સિદ્ધ થાય છે,
* (એમ થવાથી) કર્મ જોરાવર થઈ શકતું નથી,
૪. * રાગદ્વેષમોહ ઉત્પન્ન થતા નથી,
* (રાગદ્વેષમોહ વિના) ફરી કર્મ આસ્રવતું નથી,
૫. * (આસ્રવ વિના) ફરી કર્મ બંધાતું નથી,
* પૂર્વે બંધાયેલું કર્મ ભોગવાયું થકું નિર્જરી જાય છે,
૬. * સમસ્ત કર્મનો અભાવ થવાથી સાક્ષાત્ મોક્ષ થાય છે.
* (આવું જ્ઞાનના આલંબનનું માહાત્મ્ય છે.)

---

* વિઘટન = છૂટું પડવું તે; વિખરાઈ જવું તે; નાથ

કળશ - ૧૪૧

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * પી જવામાં આવેલો જે સમસ્ત પદાર્થોના સમૂહરૂપી રસ
* તેની અતિશયતાથી જાણે કે મત્ત થઈ ગઈ હોય એવી
૨. * જેની આ નિર્મળથી પણ નિર્મળ સંવેદન વ્યક્તિઓ
* (-જ્ઞાનપર્યાયો, અનુભવમાં આવતા જ્ઞાનના ભેદો)
૩. * આપોઆપ ઊછળે છે, તે આ ભગવાન અદ્ભુત
* નિધિવાળો ચૈતન્યરત્નાકર
૪. * જ્ઞાનપર્યાયોરૂપી તરંગો સાથે
* જેનો રસ અભિન્ન છે એવો, એક હોવા છતાં
૫. * અનેક થતો, જ્ઞાનપર્યાયોરૂપી
* તરંગો વડે ડોલાયમાન થાય છે—ઊછળે છે.

કળશામૃત :-

૧. * પીધેલ સર્વ પદાર્થના સમૂહોરૂપી રસ જે અહો !
તેની અતિશયતાથી જાણે મત્ત થઈ એવી અહો!
૨. * નિર્મળથી પણ નિર્મળ સમી જેની સહુયે વ્યક્તિઓ,
અનુભવ મહીં જે આવતા તે જ્ઞાનના ભેદો અહો !
૩. * ઊછળે સ્વયં છે, તેહ આ ભગવાન છે અદ્ભુત અહો !
નિધિવંત છે ચૈતન્યરત્નોથી ભર્યો સાગર અહો !
૪. * એ જ્ઞાનપર્યાયોરૂપી જેના તરંગોથી અહો !
અભિન્ન છે રસ જેહનો, એવો ભલે તે એક હો;
૫. * તોપણ અનેક થતો થકો તે જ્ઞાનપર્યાયોરૂપે,
તંરગથી ડોલાયમાન થતો અહો ઊછળી રહે.

કલશ - ૧૪૨

ઉત્થાનિકા :-હવે વળી વિશેષ કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * કોઈ જીવો તો અતિ દુષ્કર (મહા દુઃખે કરી શકાય એવાં) અને
* મોક્ષથી પરાક્ષુભ એવાં કર્મો વડે
૨. * સ્વયમેવ (અર્થાત્ જિનાજ્ઞા વિના) ક્લેશ પામે
* તો પામો અને બીજા કોઈ જીવો
૩. * મોક્ષની સન્મુખ અર્થાત્ કથંચિત્ જિનાજ્ઞામાં કહેલાં) મહાવ્રત અને તપના
* ભારથી ઘણા વખત સુધી ભજ્ન થયા થકા (-તૂટી મરતા થકા)
૪. * ક્લેશ પામે તો પામો;
* (પરંતુ) જે સાક્ષાત્ મોક્ષસ્વરૂપ છે,
૫. * નિરામય (રાગાદિ સમસ્ત ક્લેશ વિનાનું) પદ છે અને
* સ્વયં સંવેદ્યમાન છે (અર્થાત્ પોતાની મેળે પોતે વેદવામાં આવે છે)
૬. * એવું આ જ્ઞાન તો જ્ઞાનગુણ વિના*
* કોઈપણ રીતે તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા જ નથી.

---

* જ્ઞાનગુણ વિના = જ્ઞાનગુણના આશ્રય વિના = જ્ઞાનસ્વભાવની એકાગ્રતા વિના

કલશામૃત :-

૧. * કોઈ જીવો તો જે અતિ દુષ્કર અને છે જે અરે,
નથી મોક્ષની સન્મુખ જરાયે તેહ કર્મોથી ખરે;
૨. * સ્વયમેવ જિનઆજ્ઞા વિના પામે અરે બહુ ક્લેશ જો;
પામો અહો તો ને બીજા પણ અન્ય એવા જીવ કો;
૩. * જિનવર કથિત છે જે કથંચિત્ તે મહાવ્રત, તપ તણા
બહુ ભારથી બહુ કાળ સુધી ભજ્નરૂપ થયા થકા;
૪. * પામે ભલે જો ક્લેશ તો પામો અહો તેવા જીવો,
કિંતુ છે સાક્ષાત્ મોક્ષસ્વરૂપ જે વળી છે અહો;
૫. * રાગાદિ ક્લેશ સમસ્ત વિરહિત એવું પદ છે તે અને
સંવેદ્યમાન સ્વયં ખરે તે નિજ થકી વેદાય છે;
૬. * એવું અહો આ જ્ઞાન તો એ જ્ઞાનની પરિણતિ વિના,
કો પણ રીતે તેઓ ખરે નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા કદા.

ગાથા - ૨૦૫

ઉત્થાનિકા :-હવે આ જ ઉપદેશ ગાથામાં કરે છે :-

ગાથા :- * બહુ લોક જ્ઞાનગુણે રહિત આ પદ નહીં પામી શકે;
રે ! ગ્રહણ કર તું નિયત આ જો કર્મમોક્ષેચ્છા તને. ૨૦૫.

ટીકામૃત :-

૧. * રે કર્મકાંડ^૧ મહીં ન જ્ઞાન તણું પ્રકાશવું^૨ હોઈને,
સઘળાંય કર્મથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ^૩ થતી જ નથી અરે;
૨. * ને જ્ઞાનમાં જ પ્રકાશવું આ જ્ઞાનનું હોવાથી એ,
બસ એક કેવળ જ્ઞાનથી^૪ પ્રાપ્તિ જ જ્ઞાનની થાય છે.
૩. * તેથી ઘણાંયે જીવ થઈને જ્ઞાનશૂન્ય કરે ભલે;
પુષ્કળ પ્રકારે કર્મ પણ નહીં જ્ઞાનપદ પામે અને
૪. * નહીં પામતાં આ પદ, ન તેઓ કર્મમુક્ત બને અરે,
તેથી જ કર્મથી મોક્ષના ઇચ્છુક પુરુષોએ ખરે;
૫. * બસ એક કેવળ જ્ઞાનમાત્ર તણા અહો આશ્રય વડે,
છે નિયત એવું એક આ પદ પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય છે.

૧. કર્મ = રાગાદિ

૨. જ્ઞાનનું પ્રકાશવું = શુદ્ધ પરિણતિ, સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર

૩. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ = સ્વસંવેદન-અતીન્દ્રિય આનંદની પ્રાપ્તિ

૪. જ્ઞાનથી = ત્રિકાળી આત્મામાં એકાગ્રતા કરવાથી

ટીકા :-

૧. * કર્મમાં^૧ (કર્મકાંડમાં) જ્ઞાનનું પ્રકાશવું^૨ નહિ હોવાથી
* સઘળાંય કર્મથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ^૩ થતી નથી;
૨. * જ્ઞાનમાં જ જ્ઞાનનું પ્રકાશવું હોવાથી
* કેવળ (એક) જ્ઞાનથી^૪ જ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.
૩. * માટે જ્ઞાનશૂન્ય ઘણાંય જીવો,
* પુષ્કળ (ઘણા પ્રકારનાં) કર્મ કરવાથી પણ આ જ્ઞાનપદને પામતા નથી અને
૪. * આ પદને નહિ પામતા થકા તેઓ કર્મથી મુક્ત થતા નથી;
* માટે કર્મથી મુક્ત થવા ઇચ્છનારે
૫. * કેવળ (એક) જ્ઞાનના આલંબનથી,
* નિયત જ એવું આ એક પદ પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય છે.

કળશ - ૧૪૩

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ (જ્ઞાનસ્વરૂપ) પદ કર્મથી^૨ ખરેખર દુરાસદ^૧ છે અને
* સહજ જ્ઞાનની કળા^૩ વડે ખરેખર સુલભ છે;
૨. * માટે નિજજ્ઞાનની કળાના બળથી
* આ પદને અભ્યાસવાને^૪ જગત સતત પ્રયત્ન કરો.

કળશામૃત :-

૧. * દુષપ્રાપ્ય^૧ છે આ જ્ઞાનમય પદ કર્મથી^૨ જ ખરે અને
બસ સહજ જ્ઞાનકળા^૩ વડે તે પદ ખરેખર સુલભ છે;
૨. * તેથી તમે નિજ જ્ઞાનના અભ્યાસના^૪ બળથી અહો,
આ પદની પ્રાપ્તિ કાજ સૌ જીવો પ્રયત્ન સતત કરો.

નોંધ :- ૧. દુરાસદ = દુષપ્રાપ્ય; દુર્લભ; અપ્રાપ્ય; ન જીતી શકાય એવું.

૨. કર્મ = શુભ રાગ

૩. કળા = અભ્યાસ, અનુભવ

૪. અભ્યાસવાને = અનુભવવાને, પ્રાપ્ત કરવાને.

ગાથા - ૨૦૬

ઉત્થાનિકા :-હવેની ગાથામાં આ જ ઉપદેશ વિશેષ કરે છે :-

ગાથા :- * આમાં સદા પ્રીતિવંત બન, આમાં સદા સંતુષ્ટ ને,
આનાથી બન તું તૃપ્ત, તુજને સુખ અહો ! ઉત્તમ થશે. ૨૦૬.

ટીકામૃત :-

૧. * હે ભવ્યા! બસ છે એટલો પરમાર્થરૂપ આ આત્મા,
કે જેટલું છે જ્ઞાન આ [આત્માપ્રમાણ જ જે સદા;]
૨. * કરી એમ નિશ્ચય જ્ઞાનમાત્ર જ માં સદા રતિ પામ ને
બસ એટલું કલ્યાણ સત્ છે, જેટલું આ જ્ઞાન છે;
૩. * કરી એમ નિશ્ચય જ્ઞાનમાત્રથી તું સદા સંતુષ્ટ થા,
અનુભવન કરવાયોગ્ય છે બસ સત્ય એટલું કે અહા;
૪. * આ જ્ઞાન છે બસ જેટલું [આત્માપ્રમાણ જ જે સદા,]
કરી એમ નિશ્ચય જ્ઞાનમાત્રથી પામ તું તૃપ્તિ સદા.
૫. * આત્મા મહીં રત તું સદા, સંતુષ્ટ આત્માથી અને
આત્માથી બન તુ તૃપ્ત, તુજને અવચનીય સુખ ઉપજશે;
૬. * ને સુખ તે તત્ક્ષણ જ તું સ્વયમેવ ત્યારે દેખશે,
તેથી બીજાઓને નહીં કદી એ વિષે અતિ પૂછજે.

ટીકા :-

૧. * (હે ભવ્યા!) એટલો જ સત્ય (-પરમાર્થસ્વરૂપ) આત્મા છે
* જેટલું આ જ્ઞાન છે—
૨. * એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રમાં જ સદાય રતિ (-પ્રીતિ, રુચિ) પામ;
* એટલું જ સત્ય કલ્યાણ છે જેટલું આ જ્ઞાન છે—
૩. * એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રથી જ સદાય સંતોષ પામ;
* એટલું જ સત્ય અનુભવનીય (અનુભવ કરવાયોગ્ય) છે
૪. * જેટલું આ જ્ઞાન છે—
* એમ નિશ્ચય કરીને જ્ઞાનમાત્રથી જ સદાય તૃપ્તિ પામ.
૫. * એમ સદાય આત્મામાં રત, આત્માથી સંતુષ્ટ અને
* આત્માથી તૃપ્ત એવા તને વચનથી અગોચર એવું સુખ થશે;
૬. * અને તે સુખ તે ક્ષણે જ તું જ સ્વયમેવ દેખશે,
* બીજાઓને ન પૂછ.* (તે સુખ પોતાને જ અનુભવગોચર છે, બીજાઓને શા માટે પૂછવું પડે?)

* (પાઠાંતર : અતિપ્રશ્નો ન કર.)

કલશ-૧૪૪

હવે જ્ઞાનાનુભવના મહિમાનું અને આગળની ગાથાની સૂચનાનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * કારણ કે આ (જ્ઞાની) પોતે જ
* અચિંત્યશક્તિવાળો દેવ છે અને
૨. * ચિન્માત્ર ચિંતામણિ છે (અર્થાત્ ચૈતન્યરૂપ ચિંતામણિ રત્ન છે),
* માટે જેના સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) સિદ્ધ છે એવા સ્વરૂપે
૩. * હોવાથી જ્ઞાની અન્યના પરિગ્રહથી* શું કરે?
* (કાંઈ જ કરવાનું નથી.)

કલશામૃત :-

૧. * એ કારણે કે જ્ઞાની આ પોતે જ [મહિમાવંત ને],
અચિંત્યશક્તિવાન એવો દેવ છે [સાયો] અને
૨. * ચૈતન્યરૂપ ચિંતામણિનું રત્ન છે આ આત્મા,
માટે પ્રયોજન જેહના છે સિદ્ધ એવો તે અહા;
૩. * હોવાથી, જ્ઞાની અન્યના પરિગ્રહ* થકી [કદી] શું કરે?
પરના પરિગ્રહથી નથી તેને કંઈ કરવું ખરે !

નોંધ :- * પરપરિગ્રહ = શુભ-અશુભભાવ; ગુણ-ગુણીના ભેદના વિકલ્પો; જડની ક્રિયા પ્રત્યે—સ્મરણપણું; અભેદમાં ભેદ ઉપજાવવો. * જ્ઞાનીએ તો સમસ્ત પ્રકારે પોતાના આત્માને પકડ્યો છે, તેથી પોતાનો આત્મા જ જ્ઞાનીનો પરિગ્રહ છે.

ગાથા - ૨૦૭

ઉત્થાનિકા :-હવે પૂછે છે કે જ્ઞાની પરને કેમ ગ્રહતો નથી? તેનો ઉત્તર કહે છે :-

ગાથા :- * 'પરદ્રવ્ય આ મુજ દ્રવ્ય' એવું કોણ જ્ઞાની કહે અરે !
નિજ આત્મને નિજનો પરિગ્રહ જાણતો જે નિશ્ચયે ? ૨૦૭.

ટીકામૃત :-

૧. * જે જેહનો નિજભાવ છે તે તેહનું જ 'સ્વ' છે ખરે,
ને તેહ પોતાના સ્વ-ભાવ તણો અહો સ્વામી જ છે—
૨. * જે આવી સૂક્ષ્મ તીક્ષ્ણ તત્ત્વની દ્રષ્ટિને અવલંબીને,
જ્ઞાની નિજાત્માને જ પોતાનો પરિગ્રહ જાણીને
૩. * નિયમથી, તેથી 'આ નથી માટું "સ્વ" [પણ કદીયે અરે,]
ને હું નથી સ્વામી ખરે એનો' [જરીયે નિશ્ચયે;]
૪. * ત્યમ જાણતો [તે જ્ઞાની કદી] પરદ્રવ્ય પરિગ્રહતો નથી,
(પરદ્રવ્યમય [શુભ રાગનો] પરિગ્રહ કદી કરતો નથી).

ટીકા :-

૧. * જે જેનો સ્વભાવ છે તે તેનું 'સ્વ' છે
* અને તે તેનો (સ્વ-ભાવનો) સ્વામી છે—
૨. * એમ સૂક્ષ્મ તીક્ષ્ણ તત્ત્વદ્રષ્ટિના આલંબનથી
* જ્ઞાની (પોતાના) આત્માને જ આત્માનો પરિગ્રહ નિયમથી જાણે છે,
૩. * તેથી 'આ માટું "સ્વ" નથી,
* હું આનો સ્વામી નથી'
૪. * એમ જાણતો થકો પરદ્રવ્યને પરિગ્રહતો નથી
* (અર્થાત્ પરદ્રવ્યને પોતાનો પરિગ્રહ કરતો નથી).

ગાથા - ૨૦૮

ઉત્થાનિકા :-‘માટે હું પણ પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું’ એમ હવે (મોક્ષાભિલાષી) જીવ કહે છે :-

ગાથા :- * પરિગ્રહ કદી મારો બને તો હું અજીવ બનું ખરે,
હું તો ખરે જ્ઞાતા જ, તેથી નહિ પરિગ્રહ મુજ બને. ૨૦૮.

ટીકામૃત :-

૧. * જો હું અજીવ પરદ્રવ્યને* પરિગ્રહું [અહો કદીયે ખરે,]
તો જરૂરથી તે અજીવ મારું થાય “નિજ” નિશ્ચિતપણે;
૨. * વળી હું જરૂરથી એ અજીવનો સ્વામી પણ થાઉં અરે!
ને અજીવનો જે સ્વામી હો તે પણ અજીવ જ હોઈને;
૩. * એ રીત લાચારીથી મુજને અજીવપણું આવી પડે!
પણ એક જ્ઞાયકભાવ માત્ર જ છે અહો મારું “સ્વ” ને;
૪. * તેનો જ સ્વામી છું હું તેથી અજીવપણું મુજને ન હો,
હું તો રહીશ જ્ઞાતા જ ને પરિગ્રહીશ નહિ પરને અહો !

---

* અજીવ પરદ્રવ્યને = પુષ્ય પરિણામને

ટીકા :-

૧. * જો અજીવ પરદ્રવ્યને* હું પરિગ્રહું
* તો અવશ્યમેવ તે અજીવ મારું “સ્વ” થાય,
૨. * હું પણ અવશ્યમેવ તે અજીવનો સ્વામી થાઉં;
* અને અજીવનો જે સ્વામી [હોય] તે ખરેખર અજીવ જ હોય.
૩. * એ રીતે અવશે (લાચારીથી) પણ મને અજીવપણું આવી પડે.
* મારું તો એક જ્ઞાયકભાવ જ જે “સ્વ” છે,
૪. * તેનો જ હું સ્વામી છું; માટે મને અજીવપણું ન હો,
* હું તો જ્ઞાતા જ રહીશ, પરદ્રવ્યને નહિ પરિગ્રહું.

ગાથા - ૨૦૯

ઉત્થાનિકા :-‘વળી આ (નીચે પ્રમાણે) મારો નિશ્ચય છે’ એમ હવે કહે છે :-

ગાથા :- * છેદાવ, વા ભેદાવ, કો લઈ જાવ, નષ્ટ બનો ભલે,
વા અન્ય કો રીત જાવ, પણ પરિગ્રહ નથી મારો ખરે. ૨૦૯.

ટીકામૃત :-

૧. * છેદાવ, વા ભેદાવ, કો લઈ જાવ, નષ્ટ બનો ભલે,
વા અન્ય કો રીત જાવ, તોપણ હું નહીં પરદ્રવ્યને—
૨. * પરિગ્રહું, એ કારણે કે “મારું તે ‘સ્વ’ નથી ખરે,
નથી સ્વામી હું પરદ્રવ્યનો [કિંચિત્ અહો કો’ પણ રીતે;]
૩. * પરદ્રવ્ય માત્ર જ છે ‘સ્વ’ એ પરદ્રવ્યનું [નિશ્ચયનયે,]
ને સ્વામી પણ પરદ્રવ્યનો પરદ્રવ્ય તે પોતે જ છે;
૪. * હું જ છું મારું ‘સ્વ ને હું મારો સ્વામી છું” ખરે—
હું એમ જાણું છું અહો [ત્યમ જ્ઞાની સૌ નિશ્ચય કરે.]

ટીકા :-

૧. * પરદ્રવ્ય છેદાઓ, અથવા ભેદાઓ, અથવા કોઈ તેને લઈ જાઓ,
* અથવા નષ્ટ થઈ જાઓ, અથવા ગમે તે રીતે જાઓ, તોપણ હું પરદ્રવ્યને નહિ
૨. * પરિગ્રહું; કારણ કે “પરદ્રવ્ય મારું ‘સ્વ’ નથી,—
* હું પરદ્રવ્યનો સ્વામી નથી,
૩. * પરદ્રવ્ય જ પરદ્રવ્યનું ‘સ્વ’ છે,—
પરદ્રવ્ય જ પરદ્રવ્યનો સ્વામી છે,
૪. * હું જ મારું ‘સ્વ’ છું—હું જ મારો સ્વામી છું”—
એમ હું જાણું છું [આ પ્રકારે સૌ જ્ઞાની નિશ્ચય કરે છે.]

કળશ - ૧૪૫

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થના કળશરૂપે અને આગળના કથનની સૂચનારૂપે કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ રીતે સમસ્ત પરિગ્રહને સામાન્યતઃ છોડીને હવે
* સ્વ-પરના અવિવેકના કારણરૂપ અજ્ઞાનને
૨. * છોડવાનું જેને મન છે એવો આ ફરીને
* તેને જ (-પરિગ્રહને જ-) વિશેષતઃ છોડવાને પ્રવૃત્ત થયો છે.

કળશામૃત :-

૧. * સહુ પરિગ્રહોને [જ્ઞાની એ] સામાન્યરૂપે છોડીને,
નિજ-પર તણા અવિવેકના જે હેતુરૂપ અજ્ઞાનને;
૨. * છે છોડવાનું મન અહો તે આ રીતે ફરીને હવે,
એ પરિગ્રહોને છોડવા વર્તન વિશેષરૂપે કરે.

ગાથા - ૨૧૦

ઉત્થાનિકા :-જ્ઞાનીને ધર્મનો (પુણ્યનો) પરિગ્રહ નથી એમ પ્રથમ કહે છે :-

ગાથા :- * અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પુણ્યને,
તેથી ન પરિગ્રહી પુણ્યનો તે, પુણ્યનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૦.

ટીકામૃત :-

૧. * ઇચ્છા જ છે પરિગ્રહ અને તે પરિગ્રહો નથી તેમને,
જેને નથી ઇચ્છા અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ છે;
૨. * ને જ્ઞાનહીન કો ભાવ નથી હોતો કદીયે જ્ઞાનીને,
બસ જ્ઞાનીને તો જ્ઞાનમય ભાવો સદાયે હોય છે;
૩. * તેથી અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ ઇચ્છા છે ખરે,
તેના અભાવે જ્ઞાની ના કદી ધર્મની ઇચ્છા કરે;
૪. * તેથી અહો એ જ્ઞાનીને નથી ધર્મનો પરિગ્રહ ખરે,
બસ જ્ઞાનમય એવો અહો જે એક જ્ઞાયકભાવ છે;
૫. * તેના અહો સદ્ભાવથી આ જ્ઞાની તો બસ માત્ર છે—
જ્ઞાયક જ કેવળ ધર્મનો, [તે ધર્મનો અનિચ્છક ખરે.]

ટીકા :-

૧. * ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—
* જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે
૨. * અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી,
* જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે;
૩. * તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા
* તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની ધર્મને ઇચ્છતો નથી;
૪. * માટે જ્ઞાનીને ધર્મનો પરિગ્રહ નથી.
* જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના
૫. * સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની)
* ધર્મનો કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

ગાથા - ૨૧૧

ઉત્થાનિકા :-હવે, જ્ઞાનીને અધર્મનો (પાપનો) પરિગ્રહ નથી. એમ કહે છે :-

ગાથા :- * અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાપને,
તેથી ન પરિગ્રહી પાપનો તે, પાપનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૧.

ટીકામૃત :- [પારિગ્રાહ પહેલો :-]

૧. * ઇચ્છા જ છે પરિગ્રહ અને તે પરિગ્રહો નથી તેમને,
જેને નથી ઇચ્છા, અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ છે;
૨. * ને જ્ઞાનહીન કો ભાવ નથી હોતો કદીયે જ્ઞાનીને,
બસ જ્ઞાનીને તો જ્ઞાનમય ભાવો સદાયે હોય છે;
૩. * તેથી અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ ઇચ્છા છે ખરે,
તેના અભાવે જ્ઞાની ના ઇચ્છા અધર્મ તણી કરે;
૪. * તેથી અહો એ જ્ઞાનીને ન અધર્મનો પરિગ્રહ ખરે.
બસ જ્ઞાનમય એવો અહો જે એક જ્ઞાયકભાવ છે;
૫. * તેના અહો સદ્ભાવથી આ જ્ઞાની તો બસ માત્ર છે—
જ્ઞાયક જ માત્ર અધર્મનો, [અનિચ્છક અધર્મ તણો ખરે.]

[પારિગ્રાહ બીજો :-]

૧. * વળી એ રીતે જ અધર્મની જ્યમ રાગ તેમજ દ્વેષ ને,
વળી માન માયા ક્રોધ તેમજ લોભ તેમજ કર્મ ને;
૨. * નોકર્મ, મન, વચ, કાય તેમજ શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ ને,
રસના તથા સ્પર્શન મળીને સોળ એ શબ્દો વડે;
૩. * એવાં જ સૂત્રો સોળને વ્યાખ્યાનરૂપ કરવા અને
ઉપદેશથી આ અન્ય પણ વિચારવાં [મોક્ષાર્થીએ.]

ટીકા :- [પહેલો પારિગ્રાહ]

૧. * ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—
* જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમયભાવ છે
૨. * અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી,
* જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે;
૩. * તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા
* તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની અધર્મને ઇચ્છતો નથી;
૪. * માટે જ્ઞાનીને અધર્મનો પરિગ્રહ નથી.
* જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના

- પ. * સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની)
* અધર્મનો કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

[બીજો પારિગ્રહ]

૧. * એ જ પ્રમાણે ગાથામાં 'અધર્મ' શબ્દ પલટીને તેની જગ્યાએ રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા,
લોભ, કર્મ,
૨. * નોકર્મ, મન, વચન, કાય, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ,
* રસન અને સ્પર્શન—એ સોળ શબ્દો મૂકી,
૩. * સોળ ગાથાસૂત્રો વ્યાખ્યાનરૂપ કરવાં અને
* આ ઉપદેશથી બીજાં પણ વિચારવાં.

ગાથા - ૨૧૨

ઉત્થાનિકા :-હવે, જ્ઞાનીને આહારનો પણ પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે :-

ગાથા - * અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે અશનને,
તેથી પરિગ્રહી અશનનો તે, અશનનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૨.

ટીકામૃત :-

૧. * ઇચ્છા જ છે પરિગ્રહ અને તે પરિગ્રહો નથી તેમને,
જેને નથી ઇચ્છા, અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ છે;
૨. * ને જ્ઞાનહીન કો ભાવ નથી હોતો કદીયે જ્ઞાનીને,
બસ જ્ઞાનીને તો જ્ઞાનમય ભાવો સદાયે હોય છે;
૩. * તેથી અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ ઇચ્છા છે ખરે,
તેના અભાવે અશનની ઇચ્છા નહીં જ્ઞાની કરે;
૪. * તેથી અહો એ જ્ઞાનીને ના અશનનો પરિગ્રહ ખરે.
બસ જ્ઞાનમય એવો અહો જે એક જ્ઞાયકભાવ છે;
૫. * તેના અહો સદ્ભાવથી આ જ્ઞાની તો બસ માત્ર છે,
જ્ઞાયક જ માત્ર અશન તણો, [અનિચ્છક અશનનો તે ખરે.]

ટીકા :-

૧. * ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—
* જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે
૨. * અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી,
* જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે;
૩. * તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા
* તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની અશનને ઇચ્છતો નથી;
૪. * માટે જ્ઞાનીને અશનનો પરિગ્રહ નથી.
* જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના
૫. * સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની)
* અશનનો કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

ગાથા - ૨૧૩

ઉત્થાનિકા :-હવે, જ્ઞાનીને પાનનો (પાણી વગેરે પીવાનો) પણ પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે :-

ગાથા :- * અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાનને,
તેથી ન પરિગ્રહી પાનનો તે, પાનનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૩.

ટીકામૃત :-

૧. * ઇચ્છા જ છે પરિગ્રહ અને તે પરિગ્રહો નથી તેમને,
જેને નથી ઇચ્છા અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ છે;
૨. * ને જ્ઞાનહીન કો ભાવ નથી હોતો કદીયે જ્ઞાનીને,
બસ જ્ઞાનીને તો જ્ઞાનમય ભાવો સદાયે હોય છે;
૩. * તેથી અહો અજ્ઞાનમય જે ભાવ ઇચ્છા છે ખરે,
તેના અભાવે પાનની ઇચ્છા નહીં જ્ઞાની કરે;
૪. * તેથી અહો એ જ્ઞાનીને ના પાનનો પરિગ્રહ ખરે.
બસ જ્ઞાનમય એવો અહો જે એક જ્ઞાયકભાવ છે;
૫. * તેના અહો સદ્ભાવથી આ જ્ઞાની તો બસ માત્ર છે—
જ્ઞાયક જ પાન તણો [અનિચ્છક પાનનો જ્ઞાની ખરે.]

ટીકા :-

૧. * ઇચ્છા પરિગ્રહ છે. તેને પરિગ્રહ નથી—
* જેને ઇચ્છા નથી. ઇચ્છા તો અજ્ઞાનમય ભાવ છે
૨. * અને અજ્ઞાનમય ભાવ જ્ઞાનીને હોતો નથી,
* જ્ઞાનીને જ્ઞાનમય જ ભાવ હોય છે;
૩. * તેથી અજ્ઞાનમય ભાવ જે ઇચ્છા
* તેના અભાવને લીધે જ્ઞાની પાનને ઇચ્છતો નથી;
૪. * માટે જ્ઞાનીને પાનનો પરિગ્રહ નથી.
* જ્ઞાનમય એવા એક જ્ઞાયકભાવના
૫. * સદ્ભાવને લીધે આ (જ્ઞાની)
* પાનનો કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

ગાથા - ૨૧૪

ઉત્થાનિકા :-એ રીતે બીજા પણ અનેક પ્રકારના પરજન્ય ભાવોને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી એમ હવે કહે છે :-

ગાથા : * એ આદિ વિધવિધ ભાવ બહુ જ્ઞાની ન ઇચ્છે સર્વને;
સર્વત્ર આલંબન રહિત બસ નિયત જ્ઞાયકભાવ તે. ૨૧૪.

ટીકામૂત :- [પહેલો પારિગ્રાહ :]

૧. * ઇત્યાદિ બીજા પણ ઘણા વિધવિધ પરદ્રવ્યો તણા,
નિજભાવ જે છે તે બધાને ઇચ્છતો નથી જ્ઞાની આ;
૨. * તેથી સહુ પરભાવનો પરિગ્રહ ન હોવાથી ખરે,
અત્યંત નિષ્પરિગ્રહપણું થયું સિદ્ધ આ રીત જ્ઞાનીને.

(૨) [બીજો પારિગ્રાહ :]

૧. * સહુ અન્ય ભાવોના પરિગ્રહથી રહિતતા હોઈને,
જેણે બધા અજ્ઞાનને નાખ્યું વમી છે તેહ જે;
૨. * સર્વત્ર નિરાલંબ થઈને, આ રીતે જ્ઞાની હવે;
નિજ નિયત શાશ્વત એક જ્ઞાયકભાવમાં નિત્યે રહે;
૩. * વિજ્ઞાનઘન સાક્ષાત્ આત્માનો સદા અનુભવ કરે,
[ને તેમ અન્ય પ્રકારના ભાવોની ઇચ્છા નવ કરે.]

ટીકા :- (૧) [પહેલો પારિગ્રાહ :-]

૧. * ઇત્યાદિક બીજા પણ ઘણા પ્રકારના જે પરદ્રવ્યના
* સ્વભાવો છે તે બધાયને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી
૨. * તેથી જ્ઞાનીને સમસ્ત પરદ્રવ્યના ભાવોનો પરિગ્રહ નથી.
* એ રીતે જ્ઞાનીને અત્યંત નિષ્પરિગ્રહપણું સિદ્ધ થયું.

(૨) [બીજો પારિગ્રાહ :]

૧. * હવે આ પ્રમાણે આ, સમસ્ત અન્યભાવોના પરિગ્રહથી શૂન્યપણાને લીધે
* જેણે સમસ્ત અજ્ઞાન વમી નાખ્યું છે એવો,
૨. * સર્વત્ર અત્યંત નિરાલંબ થઈને,
* નિયત ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ રહેતો,
૩. * સાક્ષાત્ વિજ્ઞાનઘન આત્માને અનુભવે છે.
* [એ રીતે બીજા પણ અનેક પ્રકારના પરજન્ય ભાવોને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી.]

કલ્પશ - ૧૪૬

ઉત્થાનિકા :-હવે આગળની ગાથાની સૂચનારૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * પૂર્વે બંધાયેલા પોતાના કર્મના વિપાકને લીધે
* જ્ઞાનીને જો ઉપભોગ હોય તો હો,
૨. * પરંતુ રાગના વિયોગને લીધે (-અભાવને લીધે)
* ખરેખર તે ઉપભોગ પરિગ્રહભાવને પામતો નથી.

કલ્પશામૃત :-

૧. * પૂર્વે નિબદ્ધ થયેલ નિજ કર્મો તણા જ વિપાકથી,
જો જ્ઞાનીને ઉપભોગ હો તો હો ભલે [તે ઉદયથી;]
૨. * કિંતુ રાગ તણો વિયોગ જ જ્ઞાનીને હોવાથી તે
ઉપભોગ, નહીં પામે પરિગ્રહભાવને જરીયે ખરે.

ગાથા - ૨૧૫

ઉત્થાનિકા :-હવે, જ્ઞાનીને ત્રણે કાળ સંબંધી પરિગ્રહ નથી એમ કહે છે :-

ગાથા :- * ઉત્પન્ન ઉદયનો ભોગ નિત્ય વિયોગભાવે જ્ઞાનીને,
ને ભાવી કર્મોદય તણી કાંક્ષા નહીં જ્ઞાની કરે. ૨૧૫.

ટીકામૃત :-

(૧) * [જ્ઞાનીને ત્રણેય કાળનો કર્મોદય-ઉપભોગ પરિગ્રહભાવને ધારતો નથી :]

૧. * ઉપભોગ કર્મોદય તણો આ ત્રણ પ્રકારથી હોય છે—
ભૂતકાળ, સાંપ્રતકાળ ને જે કાળ હોય ભવિષ્ય ને
૨. * તેમાં પ્રથમ ઉપભોગ છે જે અતીત એવા કાળનો,
વીતી ગયો હોવાથી તે પરિગ્રહપણું નથી પામતો.
૩. * ઉપભોગ ભાવિકાળનો જો વાંછવામાં આવતો
પરિગ્રહપણું ધારે જ તો, ને જેહ છે સાંપ્રત અહો;
૪. * ઉપભોગ તે જો રાગબુદ્ધિથી પ્રવર્તે તો અહો,
પરિગ્રહપણું ધારે ખરે [એ રાગી એવો જીવ તો.]

(૨) * [જ્ઞાનીને ક્યા કારણે વર્તમાન ઉપભોગ પરિગ્રહપણાને ધારતો નથી :]

૧. * ઉપભોગ કર્મોદય તણો જે વર્તમાન મહીં થતો,
તેમાં કદાપિ રાગબુદ્ધિએ ન જ્ઞાની વર્તતો;
૨. * એ કારણે કે જ્ઞાનહીનમય ભાવ રાગાદિ તણો,
સદ્ભાવ નથી જ્ઞાની મહીં, ને તેથી તે જ્ઞાની અહો;
૩. * વિયોગબુદ્ધિથી જ માત્ર પ્રવર્તતો, નથી તે ખરો
પરિગ્રહ અહો, માટે જ તે ઉપભોગ કર્મોદય તણો;
૪. * જે વર્તમાન મહીં થતો આ જ્ઞાનીને નથી તે ખરો
પરિગ્રહ અહો, [આ રીત સાંપ્રતનો પરિગ્રહ વર્ણવ્યો.]

(૩) * [જ્ઞાનીને ક્યા કારણે ભાવિ ઉપભોગ પરિગ્રહપણાને ધારતો નથી :]

૧. * આ જ્ઞાનીને વાંછિત નથી ઉપભોગ ભાવિનો ખરે,
એ કારણે કે જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય જે ભાવ છે—
૨. * વાંછા અહો, તેનો નથી સદ્ભાવ જ્ઞાનીને અહો,
તેથી અનાગત કાળનો ઉપભોગ કર્મોદય તણો;
૩. * પરિગ્રહ નથી તે જ્ઞાનીને પરિગ્રહરૂપે તેથી ખરે;
[આ રીત ભાવિકાળનો પરિગ્રહ નથી કદી જ્ઞાનીને.]

ટીકા :-

- (૧) ૧. * કર્મના ઉદયનો ઉપભોગ ત્રણ પ્રકારનો હોય—
 * અતીત (ગયા કાળનો), પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાનકાળનો) અને અનાગત (ભવિષ્યકાળનો).
૨. * તેમાં પ્રથમ, જે અતીત ઉપભોગ
 * તે અતીતપણાને લીધે જ (અર્થાત્ વીતી ગયો હોવાને લીધે જ) પરિગ્રહભાવને ધારતો નથી.
૩. * અનાગત ઉપભોગ જો વાંછવામાં આવતો હોય
 * તો જ પરિગ્રહભાવને (પરિગ્રહપણાને) ધારે; અને જે પ્રત્યુત્પન્ન ઉપભોગ
૪. * તે રાગબુદ્ધિએ પ્રવર્તતો હોય તો જ પરિગ્રહભાવને ધારે.
- (૨) ૧. * પ્રત્યુત્પન્ન કર્મોદય-ઉપભોગ
 * જ્ઞાનીને રાગબુદ્ધિએ પ્રવર્તતો જોવામાં આવતો નથી
૨. * કારણ કે અજ્ઞાનમય ભાવ જે રાગબુદ્ધિ
 * તેનો અભાવ છે; અને કેવળ
- ૩ * વિયોગબુદ્ધિએ જ (હેયબુદ્ધિએ જ) પ્રવર્તતો તે ખરેખર
 * પરિગ્રહ નથી. માટે પ્રત્યુત્પન્ન કર્મોદય-ઉપભોગ
૪. * જ્ઞાનીને પરિગ્રહ નથી (-પરિગ્રહરૂપ નથી).
 * [આ રીતે વર્તમાનકાળના પરિગ્રહ વિષે વર્ણન કર્યું.]
- (૩) ૧ * જે અનાગત ઉપભોગ તે તો ખરેખર જ્ઞાનીને વાંછિત જ નથી (અર્થાત્ જ્ઞાનીને તેની વાંછા
 જ નથી)
 * કારણ કે જ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવ
૨. * જે વાંછા તેનો અભાવ છે.
 * માટે અનાગત કર્મોદય-ઉપભોગ જ્ઞાનીને પરિગ્રહ નથી (-પરિગ્રહરૂપ નથી).

ગાથા - ૨૧૬

ઉત્થાનિકા :-હવે પૂછે છે કે અનાગત કર્મોદય-ઉપભોગને જ્ઞાની કેમ વાંછતો નથી? તેનો ઉત્તર કહે છે

:-

ગાથા :- * રે! વેદ્ય વેદક ભાવ બન્ને સમય સમયે વિણસે,
—એ જાણતો જ્ઞાની કદાપિ ન ઉભયની કાંક્ષા કરે. ૨૧૬.

* ટીકામૂલ :-

૧. * રે ! વેદ્ય વેદક ભાવ વચ્ચે ભેદ કાળ તણો ખરે,
વેદક અહો છે હોય જ્યારે વેદ્યભાવ ન હોય છે;
૨. * ને હોય વાંછિત ભાવ જ્યારે વાંછનારો હોય ના,
વળી હોય વેદકભાવ ત્યારે વેદ્ય વિણસે છે સદા;
૩. * પછી વેદશે કોને અરે તે ભાવ વેદકનો અહા?
ને વેદ્ય જ્યારે આવતો, વિણસી જતો વેદક સદા;
૪. * વેદક વિના પછી વેદને કો ભાવ વેદી શકે અરે?
આવી વ્યવસ્થાહીન સ્થિતિને જાણીને જ્ઞાની રહે
૫. * બસ જાણનાર સ્વયં, અને વાંછા કદી પણ નવ કરે,
અહીં પ્રશ્ન ઉઠે છે અહો કે આતમા તો નિત્ય છે;
૬. * ને તેથી વેદક-વેદ્ય બંને ભાવ વેદી શકાય છે;
તોપણ કદાપિ જ્ઞાની એ વાંછા કદી ક્યમ નવ કરે?
૭. * [એ પ્રશ્નનો ઉત્તર અહો આચાર્ય આપે આ રીતે-]
રે ! વેદ્ય-વેદક ભાવ બંને છે વિભાવી ભાવ ને
૮. * સ્વભાવભાવ ન હોઈને તે બેય ભાવ વિનાશી છે,
ને તેથી વાંછિત ભાવ આવે ત્યાં લગી વેદક અરે;
૯. * પામે અહો છે નાશ, ને આવે બીજો વેદક અરે,
ત્યાં વેદ્યભાવ વિનાશને પામી ખરેખર જાય છે.
૧૦. * આ રીત વાંછિત ભોગ તો થાતો નથી તેથી ખરે,
ફળહીન વાંછાને અહો આ જ્ઞાની કદી પણ ક્યમ કરે?
૧૧. * વેદાતું નથી કંઈ પણ અરે જે મન વડે વાંછિત છે;
તો કોઈ પણ વાંછા અહો કરવી જ તે અજ્ઞાન છે.

* નોંધ :-આ ગાથાનો ભાવ સરળતાથી સમજી શકાય એ આશયથી ઉપરોક્ત હરિગીતો “ભાવાર્થ”ના આધારે તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે.

ભાવર્થ :-

૧. * વેદકભાવ અને વેદ્યભાવને કાળભેદ છે.
* જ્યારે વેદકભાવ હોય છે ત્યારે વેદ્યભાવ હોતો નથી
૨. * અને જ્યારે વેદ્યભાવ હોય છે ત્યારે વેદકભાવ હોતો નથી.
* જ્યારે વેદકભાવ આવે છે ત્યારે વેદ્યભાવ વિણસી ગયો હોય છે;
૩. * પછી વેદકભાવ કોને વેદે?
* અને જ્યારે વેદ્યભાવ આવે છે ત્યારે વેદકભાવ વિણસી ગયો હોય છે;
૪. * પછી વેદકભાવ વિના વેદને કોણ વેદે?
* આવી અવ્યવસ્થા જાણીને જ્ઞાની
૫. * પોતે જાણનાર જ રહે છે, વાંછા કરતો નથી.
* અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે—આત્મા તો નિત્ય છે
૬. * તેથી તે બંને ભાવોને વેદી શકે છે;
* તો પછી જ્ઞાની વાંછા કેમ ન કરે?
૭. * તેનું સમાધાન :-
* વેદ્ય-વેદકભાવો વિભાવભાવો છે,
૮. * સ્વભાવભાવ નથી, તેથી તેઓ વિનાશિક છે;
* માટે વાંછા કરનારો [જેની વાંછા કરવામાં આવે છે તે] એવો વેદ્યભાવ જ્યાં [સુધી] આવે ત્યાં સુધીમાં વેદકભાવ (ભોગવનારો ભાવ)
૯. * નાશ પામી જાય છે, અને બીજો વેદકભાવ આવે
* ત્યાં સુધીમાં વેદ્યભાવ નાશ પામી જાય છે;
૧૦. * એ રીતે વાંછિત ભોગ તો થતો નથી. તેથી જ્ઞાની નિષ્ક્રમ વાંછા કેમ કરે?
૧૧. * જ્યાં મનોવાંછિત વેદાતું નથી
* ત્યાં વાંછા કરવી તે અજ્ઞાન છે.

કળશ - ૧૪૭

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * વેદ-વેદકરૂપ વિભાવભાવોનું
* ચળપણું (અસ્થિરપણું) હોવાથી ખરેખર વાંછિત વેદાતું નથી;
૨. * માટે જ્ઞાની કાંઈ પણ વાંછતો નથી;
* સર્વ પ્રત્યે અતિ વિરક્તપણાને (વૈરાગ્યભાવને) પામે છે.

કળશામૃત :-

૧. * રે વેદ-વેદકભાવરૂપ વિભાવભાવોનું અરે,
અસ્થિરપણું હોવાથી વાંછિત કાંઈ ના વેદાય છે;
૨. * માટે અહો જ્ઞાની કદી ના કાંઈ પણ વાંછા કરે,
ને સર્વતઃ અતિશય વિરક્તિ ભાવને પામે ખરે.

ગાથા - ૨૧૭

ઉત્થાનિકા :-એ રીતે જ્ઞાનીને સર્વ ઉપભોગો પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે એમ કહે છે :-

ગાથા :- * સંસારદેહ સંબંધી ને બંધોપભોગનિમિત્ત જે,
તે સર્વ અધ્યવસાનઉદયે રાગ થાય ન જ્ઞાનીને. ૨૧૭.

ટીકામૃત :-

૧. * આ લોકમાં વિધવિધ અધ્યવસાનના ઉદયો અરે,
તેમાંથી કોઈ છે અહો સંસારસંબંધી અને
૨. * તેમાંથી બીજા કેટલા આ શરીરના સંબંધી છે.
[આ રીત અધ્યવસાન બંને વર્ણવ્યા જિનશાસને.]
૩. * સંસારસંબંધી બધાં છે બંધના નિમિત્ત ને
જે શરીરના સંબંધી તે ઉપભોગના નિમિત્ત છે.
૪. * બંધન તણા નિમિત્ત તો છે રાગદ્વેષવિમોહ ને
ઉપભોગના નિમિત્ત સૌ સુખદુઃખ આદિક ભાવ છે.
૫. * આ સર્વ અધ્યવસાનમાં નથી રાગ જ્ઞાનીને ખરે,
એ કારણે કે તે બધાં નાના દરવના ભાવ છે;
૬. * ને તેથી ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવ જેનો ભાવ છે,
તે જ્ઞાનીને આ સૌ વિભાવોનો અહો નિષેધ છે.

ટીકા :-

૧. * આ લોકમાં જે અધ્યવસાનના ઉદયો છે
* તેઓ કેટલાક તો સંસારસંબંધી છે ને
૨. * કેટલાક શરીરસંબંધી છે.
* [આ રીતે બે પ્રકારના અધ્યવસાનો જિનશાસનમાં વર્ણવ્યા છે.]
૩. * તેમાં, જેટલા સંસારસંબંધી છે તેટલા બંધનનાં નિમિત્ત છે અને
* જેટલા શરીરસંબંધી છે તેટલા ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે.
૪. * જેટલા બંધનનાં નિમિત્ત છે તેટલા તો રાગદ્વેષમોહાદિક છે અને
* જેટલા ઉપભોગનાં નિમિત્ત છે તેટલા સુખદુઃખાદિક છે.
૫. * આ બધાયમાં જ્ઞાનીને રાગ નથી;
* કારણ કે તેઓ બધાય નાના દ્રવ્યોના સ્વભાવ
૬. * હોવાથી, ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવ જેનો સ્વભાવ છે
* એવા જ્ઞાનીને તેમનો નિષેધ છે.

કળશ - ૧૪૮

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થના કળશરૂપે તથા આગળની કથનની સૂચનારૂપે શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જેમ લોધર, ફટકડી વગેરેથી જે કષાયિત કરવામાં ન આવ્યું હોય
* એવા વસ્ત્રમાં રંગનો સંયોગ, વસ્ત્ર વડે અંગીકાર નહિ કરાયો થકો,
૨. * બહાર જ લોટે છે—અંદર પ્રવેશ કરતો નથી,
* તેમ જ્ઞાની રાગરૂપી રસથી રહિત હોવાથી
૩. * તેને કર્મ પરિગ્રહપણાને ધારતું નથી.
* [આ રીતે રાગ રહિત હોવાથી જ્ઞાની ભાવકર્મથી લેપાતો નથી.]

કળશામૃત :-

૧. * લોધર ફટકડીથી નહિ જો વસ્ત્ર રંજિત હોય તો,
તે વસ્ત્રમાં સંયોગ રંગ તણો ન અંગીકૃત થતો;
૨. * ન પ્રવેશતો તે વસ્ત્રમાં પણ લોટતો જ બહારમાં,
ત્યમ રાગરસથી રહિત એવો જ્ઞાની હોવાથી સદા;
૩. * પરિગ્રહપણાને ધારતું નથી કર્મ જ્ઞાનીને કદા;
[આ રીતે રાગરહિત જ્ઞાની કર્મથી રંગાય ના.]

કળશ - ૧૪૯

ઉત્થાનિકા :- ફરી કહે છે કે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * કારણ કે જ્ઞાની નિજરસથી જ
* સર્વ રાગરસના ત્યાગરૂપ સ્વભાવવાળો છે
૨. * તેથી તે કર્મ મધ્યે પડ્યો હોવા છતાં પણ
* સર્વ કર્મોથી લેપાતો નથી.

કળશામૃત :-

૧. * એ કારણે કે જ્ઞાની તો નિજરસ થકી જ અહો ખરે,
છે રાગરસના ત્યાગરૂપ સ્વભાવવાળો સૌ રીતે;
૨. * ને તેથી તે હો કર્મની મધ્યે ભલે તોપણ અરે,
નહિ કર્મથી લેપાય છે તે જ્ઞાની [-જિનઆગમ કહે.]

ગાથા - ૨૧૮, ૨૧૯

ઉત્થાનિકા :- 'હવે આ જ અર્થનું વ્યાખ્યાન ગાથામાં કરે છે :-

- ગાથા :-
- * ઊ સર્વ દ્રવ્યે રાગવર્જક જ્ઞાની કર્મની મધ્યમાં,
પણ રજ થકી લેપાય નહિ, જ્યમ કનકકર્દમમધ્યમાં. ૨૧૮.
  - * પણ સર્વ દ્રવ્યે રાગશીલ અજ્ઞાની કર્મની મધ્યમાં,
તે કર્મરજ લેપાય છે, જ્યમ લોહ કર્દમ મધ્યમાં. ૨૧૯.

ટીકામૃત :-

(૧) * [સ્વર્ણ-કાદવના દ્રષ્ટાંતથી જ્ઞાનીનું ભાવકર્મથી અલિપ્તપણું સમજાવે છે :]

૧. * જ્યમ સ્વર્ણ કર્દમ મધ્યમાં કાદવથી નવ લેપાય છે,
કાદવ મહીં હોવા છતાં નહીં કાટ લાગે સ્વર્ણને;
૨. * એ કારણે કે સ્વર્ણનો જ અલિપ્ત કર્દમથી અરે,
રહેવારૂપે જ સ્વભાવ છે, એ રીત જ્ઞાની પણ ખરે;
૩. * રહેતો ભલે હો કર્મ મધ્યે પણ નહીં લેપાય છે,
એ કારણે કે સર્વ પરદ્રવ્યો પ્રતિ જે થાય છે;
૪. * તે રાગ તેના ત્યાગરૂપ સ્વભાવમયતા હોઈને,
કર્મોથી લિપ્ત નહિ થવાનો જ્ઞાનીનો જ સ્વભાવ છે.

(૨) * [લોહ-કાદવના દ્રષ્ટાંતથી અજ્ઞાનીનું ભાવકર્મથી લિપ્તપણું સમજાવે છે :]

૧. * જ્યમ લોહ કર્દમ મધ્યમાં કાદવ થકી લેપાય છે,
કાદવ મહીં રહેતા થકા છે કાટ લાગે લોહને;
૨. * એ કારણે કે લિપ્ત કાદવથી થવાનો લોહમાં
નિજભાવ છે, તેવી રીતે અજ્ઞાની કર્મ મહીં અહા;
૩. * રહેતો થતો લેપાય છે કર્મો વડે એ કારણે,
કે સર્વ પરદ્રવ્યો પ્રતિ જે રાગ થાયે તેહને;
૪. * તેના ગ્રહણ કરવારૂપે તેનો સ્વભાવ જ હોઈને,
કર્મોથી લેપાવારૂપે અજ્ઞાનીનો જ સ્વભાવ છે.

ટીકા :- [સ્વર્ણ-કાદવના દ્રષ્ટાંતથી જ્ઞાનીનું ભાવકર્મથી અલિપ્તપણું સમજાવે છે :]

૧. * જેમ ખરેખર સુવર્ણ કાદવ મધ્યે પડ્યું હોય તોપણ કાદવથી લેપાતું નથી
* (અર્થાત્ તેને કાટ લાગતો નથી)
૨. * કારણ કે તે કાદવથી અલિપ્ત
* રહેવાના સ્ભાવવાળું છે, તેવી રીતે, ખરેખર જ્ઞાની
૩. * કર્મ મધ્યે રહ્યો હોય તોપણ કર્મથી લેપાતો નથી

- * કારણ કે સર્વ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે કરવામાં આવતો
- ૪. * જે રાગ તેના ત્યાગરૂપ સ્વભાવપણું હોવાથી
  - * જ્ઞાની કર્મથી અલિપ્ત રહેવાના સ્વભાવવાળો છે.
- (૨) * [લોહ-કાદવના દ્રષ્ટાંતથી અજ્ઞાનીનું ભાવકર્મથી લિપ્તપણું સમજાવે છે :]
- ૧. * જેમ લોખંડ કાદવ મધ્યે પડ્યું થકું કાદવથી લેપાય છે
  - * (અર્થાત્ તેને કાટ લાગે છે)
- ૨. * કારણ કે તે કાદવથી લેપાવાના
  - * સ્વભાવવાળું છે, તેવી રીતે ખરેખર અજ્ઞાની કર્મ મધ્યે
- ૩. * રહ્યો થકો કર્મથી લેપાય છે કારણ કે
  - * સર્વ પરદ્રવ્ય પ્રત્યે કરવામાં આવતો જે રાગ
- ૪. * તેના ગ્રહણરૂપ સ્વભાવપણું હોવાથી
  - * અજ્ઞાની કર્મથી લેપાવાના સ્વભાવવાળો છે.

કળશ - ૧૫૦

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું અને આગળના કથનની સૂચનાનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ લોકમાં જે વસ્તુનો જેવો સ્વભાવ હોય છે
* તેનો તેવો સ્વભાવ તે વસ્તુના પોતાના વશથી જ (અર્થાત્ પોતાને આધીન જ હોય છે).
૨. * એવો વસ્તુનો જે સ્વભાવ તે, કોઈપણ રીતે
* પરવસ્તુઓ વડે બીજા જેવો કરી શકાતો નથી.
૩. * માટે જે નિરંતર જ્ઞાનપણે પરિણમે છે
* તે કદી પણ અજ્ઞાન થતું નથી;
- ૪-૫* તેથી હે જ્ઞાની ! તું (કર્મોદયજનિત) ઉપભોગને ભોગવ,*
* આ જગતમાં પરના અપરાધથી ઊપજતો બંધ તને નથી (અર્થાત્ પરના અપરાધથી તને બંધ થતો નથી.)

કળશામૃત :-

૧. * આ લોકમાં જે વસ્તુનો જેવો સ્વભાવ જ હોય છે,
તેવો સ્વભાવ જ તેહનો આધીન નિજને હોય છે.
૨. * એવો સ્વભાવ જ વસ્તુનો તે કોઈપણ રીતે કદી,
કોઈ બીજા જેવો કરી ન શકાય છે પરદ્રવ્યથી.
૩. * તેથી અહો જે જ્ઞાનરૂપે પરિણમે નિરંતરે,
અજ્ઞાનરૂપે તે કદી પણ થાય નહીં [જિનવર કહે;]
૪. * હે જ્ઞાની ! ભોગવ તેથી તું કર્મોજનિત ઉપભોગને
એ કારણે કે પરતણા અપરાધથી જે ઊપજે
૫. * આ જગતમાં તે બંધ, તુજને થાય નહિ કદીયે અરે,
[સંયોગથી નથી બંધ, નિજ અપરાધથી બંધન ખરે.]

---

* “ભોગવ” = પરદ્રવ્યથી તને નુકશાન નથી = સંયોગમાં હો પણ તને બંધન નથી. ઉપભોગ ભોગવવાથી = સંયોગમાં આવવાથી.

ગાથા - ૨૨૦ થી ૨૨૩

ઉત્થાનિકા :-હવે આ જ અર્થને દ્રષ્ટાંતથી દ્રઢ કરે છે :-

- ગાથા :-
- * જ્યમ શંખ વિવિધ સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત દ્રવ્યો ભોગવે,
પણ શંખના શુક્લત્વને નહિ કૃષ્ણ કોઈ કરી શકે; ૨૨૦
  - * ત્યમ જ્ઞાની વિવિધ સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત દ્રવ્યો ભોગવે,
પણ જ્ઞાન જ્ઞાની તણું નહીં અજ્ઞાન કોઈ કરી શકે. ૨૨૧.
  - * જ્યારે સ્વયં તે શંખ શ્વેતસ્વભાવ નિજનો છોડીને,
પામે સ્વયં કૃષ્ણત્વ, ત્યારે છોડતો શુક્લત્વને; ૨૨૨.
  - * ત્યમ જ્ઞાની પણ જ્યારે સ્વયં નિજ છોડી જ્ઞાનસ્વભાવને,
અજ્ઞાનભાવે પરિણમે, અજ્ઞાનતા ત્યારે લહે. ૨૨૩.

ટીકામૃત :-

(૧) * [જ્ઞાનીને પરના અપરાધથી (નિમિત્તના સંયોગમાત્રથી જ) બંધ થતો નથી :]

૧. * ભક્ષણ કરે જ્યમ શંખ પરદ્રવ્યો તણું તોપણ ખરે,
નહિ શ્વેતપણું તેનું કદી કાળું કરી જ શકાય છે
૨. * કો પર વડે, એ કારણે કે કોઈપણ પરદ્રવ્ય તે
નહિ દ્રવ્યને પરભાવરૂપ કરવા તણું કારણ બને;
૩. * તેવી રીતે પરદ્રવ્યને જ્ઞાની ભલે પણ ભોગવે,*
નહિ જ્ઞાન તેનું પર વડે અજ્ઞાન કરી જ શકાય છે;
૪. * એ કારણે કે દ્રવ્યને પરભાવરૂપ કરવાપણે,
પરદ્રવ્ય કોઈ પણ નહીં કારણ બની શકતું ખરે.
૫. * તેથી અહો કદી જ્ઞાનીને અપરાધ પરના" કારણે
નથી બંધ થાતો [તેથી હે જ્ઞાની તું ભોગવ ભોગને.]

(૨) * [જ્ઞાનીને પોતાના અપરાધથી જ બંધ થાય છે :]

૧. * જ્યારે વળી તે શંખ ભોગવતો, ન ભોગવતો થકો
પરદ્રવ્યને, છોડી અને નિજ શ્વેતભાવ સ્વયં અહો;
૨. * જો કૃષ્ણભાવે પરિણમે તો શ્વેતભાવ જ તેહનો,
નિજથી કરેલો કૃષ્ણ એવો ભાવ ત્યારે થઈ જતો;
૩. * તેવી રીતે તે જ્ઞાની ભોગવતો, ન ભોગવતો થકો
પરદ્રવ્યને, છોડી અહો નિજ જ્ઞાનને સ્વયમેવ જો

* પરદ્રવ્યને ભોગવે = પરદ્રવ્યના સંયોગમાં દેખાય

** પરના અપરાધના કારણે = નિમિત્તના કારણે

- ૪ * અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે, ત્યારે સ્વયંથી કૃત અહો,
અજ્ઞાન થાયે જ્ઞાન તેનું તેથી જ્ઞાનીને અહો;
૫. * જો બંધ થાયે તો અહો તે થાય છે નિજના ખરે
અપરાધના કારણ વડે, [નહીં અન્ય દ્રવ્યોથી અરે.]

ટીકા :-

(૧) * [જ્ઞાનીને પરના અપરાધથી (નિમિત્તના સંયોગમાત્રથી જ) બંધ થતો નથી :]

૧. * જેમ શંખ પરદ્રવ્યને ભોગવે—ખાય તોપણ
* તેનું શ્વેતપણું પર વડે કૃષ્ણ કરી શકાતું નથી
૨. * કારણ કે પર અર્થાત્ પરદ્રવ્ય કોઈ
* દ્રવ્યને પરભાવસ્વરૂપ કરવાનું નિમિત્ત (અર્થાત્ કારણ) બની શકતું નથી,
૩. * તેવી રીતે જ્ઞાની પરદ્રવ્યને ભોગવે
* તોપણ તેનું જ્ઞાન પર વડે અજ્ઞાન કરી શકાતું નથી
૪. * કારણ કે પર અર્થાત્ પરદ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યને પરભાવસ્વરૂપ કરવાનું
* નિમિત્ત બની શકતું નથી.
૫. * માટે જ્ઞાનીને પરના અપરાધના નિમિત્તે
* બંધ થાતો નથી.

(૨) * [જ્ઞાનીને પોતાના અપરાધથી જ બંધ થાય છે :]

૧. * વળી જ્યારે તે જ શંખ, પરદ્રવ્યને ભોગવતો અથવા નહિ ભોગવતો થકો,
* શ્વેતભાવને છોડીને સ્વયમેવ
૨. * કૃષ્ણભાવે પરિણમે ત્યારે તેનો શ્વેતભાવ
* સ્વયંકૃત કૃષ્ણભાવ થાય (અર્થાત્ પોતાથી જ કરવામાં આવેલા કૃષ્ણભાવરૂપ થાય),
૩. * તેવી રીતે જ્યારે તે જ જ્ઞાની, પરદ્રવ્યને ભોગવતો અથવા નહિ ભોગવતો થકો,
* જ્ઞાનને છોડીને સ્વયમેવ
૪. * અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે ત્યારે
* તેનું જ્ઞાન સ્વયંકૃત અજ્ઞાન થાય. માટે જ્ઞાનીને
૫. * જો (બંધ) થાય તો પોતાના જ અપરાધના નિમિત્તે (અર્થાત્ પોતે જ અજ્ઞાનપણે પરિણમે
ત્યારે)
* બંધ થાય છે.

કલશ - ૧૫૧

ઉત્થાનિકા :-હવે આનું કલશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * હે જ્ઞાની, તારે કદી કાંઈ પણ કર્મ* કરવું યોગ્ય નથી
* તોપણ જો તું એમ કહે છે કે 'પરદ્રવ્ય મારું તો કદી નથી
૨. * અને હું તેને ભોગવું છું,' તો તને કહેવામાં આવે છે (અર્થાત્ અમે કહીએ છીએ) કે
* હે ભાઈ, તું ખોટી (-ખરાબ) રીતે જ ભોગવનાર છે;
૩. * જે તારું નથી તેને તું ભોગવે છે એ મહા ખેદ છે !
* જો તું કહે કે 'પરદ્રવ્યના ઉપભોગથી બંધ થતો નથી.
૪. * એમ સિક્કાંતમાં કહ્યું છે માટે ભોગવું છું,'
* તો શું તને ભોગવવાની ઇચ્છા છે?
૫. * જ્ઞાનરૂપ થઈને વસ (-શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિવાસ કર), નહિ તો (અર્થાત્ જો ભોગવવાની ઇચ્છા કરીશ -અજ્ઞાનરૂપે પરિણમીશ તો)
* તું ચોક્કસ પોતાના અપરાધથી બંધને પામીશ.

કલશામૃત :-

૧. * હે જ્ઞાની, તારે કર્મ* કરવું કાંઈ પણ નથી યોગ્ય ને
તોપણ કદી 'પરદ્રવ્ય તો મારું નથી'—જો તું કહે;
૨. * 'ને ભોગવું છું તેહને હું'—તો તને કહીએ અમે,
હે ભાઈ, ભોગવનાર તું નક્કી જ છો ખોટી રીતે;
૩. * નથી તારું તેને ભોગવે છે—એ અતિશય ખેદ છે!
જો તું કહે 'પરદ્રવ્યના ઉપભોગથી નહિ બંધ છે,
૪. * સિક્કાંતમાં કહ્યું એમ છે તેથી હું ભોગવું તેહને,'
તો શું ભોગવવાની છે તેને અરે ઇચ્છા તને?
૫. * તું શુદ્ધ નિજ સ્વરૂપમાં નિવાસ કર નહિ તો ખરે,
અપરાધ નિજનાથી અહો તું જરૂર પામીશ બંધને.

---

* કર્મ = પરનું અથવા રાગનું કાર્ય.

કલશ - ૧૫૨

ઉત્થાનિકા :-હવે આગળની ગાથાની સૂચનારૂપે કાવ્ય કહે છે.:-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * કર્મ જ તેના કર્તાને પોતાના ફળ સાથે બળજોરીથી જોડતું નથી (કે તું મારા ફળને ભોગવ),
* ફળની ઇચ્છાવાળો જ
૨. * કર્મ કરતો થકો કર્મના ફળને પામે છે;
* માટે જ્ઞાનરૂપે રહેતો અને જેણે કર્મ પ્રત્યે રાગની રચના દૂર કરી છે
૩. * એવો મુનિ, કર્મના ફળના પરિત્યાગરૂપ જ જેનો એક સ્વભાવ છે એવો હોવાથી,
* કર્મ કરતો છતો પણ કર્મથી બંધાતો નથી.

કલશામૃત :-

૧. * કર્મ જ કદી નથી જોડતું બળજોરીથી કરનારને
નિજ ફળ થકી, [કિંતુ] અહો જે કર્મફળ ઇચ્છે અરે !
૨. * તે કર્મફળને પામતો, કરતો થકો તે કર્મને;
તેથી જ જ્ઞાનરૂપે રહી જે રાગ-રચના નવ કરે,
૩. * ને કર્મફળપરિત્યાગરૂપ સ્વભાવ હોવાથી અહા !
એ મુનિ, ભલે કર્મો કરે પણ કર્મથી બંધાય ના.

ગાથા ૨૨૪ થી ૨૨૭

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થને દ્રષ્ટાંતથી દ્રઢ કરે છે :-

- ગાથા :-
- * જ્યમ જગતમાં કો પુરુષ વૃત્તિનિમિત્ત સેવે ભૂપને,
તો ભૂપ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગ આપે પુરુષને; ૨૨૪.
  - * ત્યમ જીવપુરુષ પણ કર્મરજનું સુખઅરથ સેવન કરે,
તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગ આપે જીવને. ૨૨૫.
  - * વળી તે જ નર જ્યમ વૃત્તિ અર્થે ભૂપને સેવે નહીં,
તો ભૂપ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગને આપે નહીં; ૨૨૬.
  - * સુદ્રષ્ટિને ત્યમ વિષય અર્થે કર્મરજ સેવન નથી,
તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગને દેતાં નથી. ૨૨૭.

ટીકામૃત :-

૧. * જ્યમ પુરુષ કોઈ વૃત્તિને અર્થે [જ] સેવે ભૂપને,
તો વિવિધ ફળ તે ભૂપ આપે છે અહો તે પુરુષને;
૨. * ત્યમ ફળ તણા અર્થે [જ] જો કો જીવ સેવે કર્મને,
તો કર્મ તે વિધવિધ ફળ આપે અહો તે જીવને.
૩. * વળી તે જ પુરુષ ન સેવતો જ્યમ વૃત્તિ અર્થે ભૂપને,
તો ભૂપ તે નથી આપતો વિધવિધ ફળ એ પુરુષને;
૪. * સદ્દ્રષ્ટિ ત્યમ ફળના પ્રયોજનથી ન સેવે કર્મને,
તેથી ન આપે કર્મ તે વિધવિધ ફળ સદ્દ્રષ્ટિને.

* વૃત્તિ = આજીવિકા

ટીકા :-

૧. * જેમ કોઈ પુરુષ ફળ અર્થે રાજાને સેવે છે
* તો તે રાજા તેને ફળ આપે છે,
૨. * તેમ જીવ ફળ અર્થે કર્મને સેવે છે
* તો તે કર્મ તેને ફળ આપે છે.
૩. * વળી જેમ તે જ પુરુષ ફળ અર્થે રાજાને નથી સેવતો
* તો તે રાજા તેને ફળ નથી આપતો,
૪. * તેમ સમ્યદ્રષ્ટિ ફળ અર્થે કર્મને નથી સેવતો તો (અર્થાત્ તેથી)
* તે કર્મ તેને ફળ નથી આપતું. એમ તાત્પર્ય (અર્થાત્ કહેવાનો આશય) છે.

કલશ - ૧૫૩

ઉત્થાનિકા :-હવે, 'જેને ફળની વાંછા નથી તે કર્મ શા માટે કરે?' એવી આશંકા દૂર કરવાને કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જેણે કર્મનું ફળ છોડ્યું છે તે કર્મ કરે
* એમ તો અમે પ્રતીતિ કરી શકતા નથી.
૨. * પરંતુ ત્યાં એટલું વિશેષ છે કે—તેને (જ્ઞાનીને)
* પણ કોઈ કારણે કાંઈક એવું કર્મ અવશપણે (-તેના વશ વિના) આવી પડે છે.
૩. * તે આવી પડતાં પણ,
* જે અકંપ પરમજ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્થિત છે એવો જ્ઞાની
૪. * કર્મ કરે છે કે નથી કરતો તે કોણ જાણે ?
* [આમ 'જેને ફળની વાંછા નથી તે જ્ઞાની કર્મ શા માટે કરે ?' એ આશંકાનો આચાર્યશ્રીએ ઉત્તર આપ્યો.]

કલશામૃત :-

૧. * છે કર્મનું ફળ છોડ્યું એવો પુરુષ કર્મ કરે કદી,
એવી પ્રતીતિ તો અહો અજ્ઞાની કરી શકતા નથી.
૨. * વિશેષ કિંતુ એટલું ત્યાં છે અહો તે જ્ઞાનીને,
પણ અવશતાથી કોઈ કારણથી અહો આવી પડે
૩. * કો કર્મ એવું, પણ છતાંય અકંપ છે એવા અહા !
જે પરમજ્ઞાન સ્વભાવમાં સ્થિત છે ખરે તે જ્ઞાની આ;
૪. * કર્મો કરે છે કે નહીં—તે કોણ જાણે છે અહા ?
[વાંછા વિના કર્મો કરે છે જ્ઞાની આ રીતે સદા.]

કળશ - ૧૫૪

ઉત્થાનિકા :-હવે, આ જ અર્થના સમર્થનરૂપે અને આગળની ગાથાની સૂચનારૂપે કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જેના ભયથી ચલાયમાન થતા—ખળભળી જતા—
* ત્રણે લોક પોતાનો માર્ગ છોડી દે છે
૨. * એવો વજ્રપાત થવા છતાં, આ સમ્યક્દ્રષ્ટિ જીવો,
* સ્વભાવથી જ નિર્ભય હોવાને લીધે, સમસ્ત શંકા છોડીને,
૩. * પોતે પોતાને (અર્થાત્ આત્માને) જેનું જ્ઞાનરૂપી શરીર અવધ્ય (અર્થાત્ કોઈથી હણી શકાય નહિ એવું) છે એવો જાણતા થકા,
* જ્ઞાનથી ચ્યુત થતા નથી.
૪. * આવું પરમ સાહસ કરવાને માત્ર સમ્યક્દ્રષ્ટિઓ જ સમર્થ છે.
* [અહો ! સમ્યક્દ્રષ્ટિઓ આવા નિર્ભયસ્વભાવી હોય છે.]

કળશામૃત :-

૧. * ભયથી ચલિત થતા અને ખળભળી જતા જેનાથી તે,
ત્રણ લોક પોતાનો અહો છે માર્ગ છોડી દે અરે;
- ૨, * એ વજ્રપાત થવા છતાં સદ્દ્રષ્ટિ જીવો આ ખરે,
નિર્ભય સ્વભાવથી હોઈને સઘળીય શંકા છોડીને;
૩. * અણવધ્ય જ્ઞાનશરીરરૂપ નિજ આત્માને જાણીને,
ચ્યુત જ્ઞાનથી નહિ થાય છે એવા અહો સદ્દ્રષ્ટિ તે.
૪. * આવું પરમ સાહસ કરી શકવા અહો જ સમર્થ છે;
[સદ્દ્રષ્ટિઓ આવા અહો નિર્ભયસ્વભાવી હોઈને.]

ગાથા - ૨૨૮

ઉત્થાનિકા :- હવે આ અર્થને ગાથા દ્વારા કહે છે :-

ગાથા :- * સમ્યક્ત્વવંત જીવો નિઃશંકિત, તેથી છે નિર્ભય અને
છે સપ્તભયપ્રવિમુક્ત જેથી, તેથી તે નિઃશંક છે. ૨૨૮.

ટીકામૃત :-

૧. * સહુ કર્મફળ પ્રતિ કોઈ પણ અભિલાષ કદી ના હોઈને
સદ્ગ્રહિઓ, કર્મો પ્રતિ અત્યંત નિરપેક્ષા વડે
૨. * વર્તે અહો છે, તેથી તેઓ અતિ અતિ નિઃશંક ને
દારુણ નિશ્ચયવાન હોવાથી અહો અત્યંત છે
૩. * નિર્ભય, અહો સંભાવના એવી ખરેખર યોગ્ય છે;
[ને કર્મ-ફળ નિરપેક્ષ જ્ઞાની આ રીતે ભયરહિત છે.]

ટીકા :-

૧. * કારણ કે સમ્યક્ગ્રહિઓ સદાય સર્વ કર્મોનાં ફળ પ્રત્યે નિરભિલાષ હોવાથી
* કર્મ પ્રત્યે અત્યંત નિરપેક્ષપણે
૨. * વર્તે છે, તેથી ખરેખર તેઓ અત્યંત નિઃશંક
* દારુણ (દ્રઢ) નિશ્ચયવાળા હોવાથી અત્યંત
૩. * નિર્ભય છે એમ સંભાવના કરવામાં આવે છે (અર્થાત્ એમ યોગ્યપણે ગણવામાં આવે છે).
* [કર્મ અને કર્મફળ પ્રત્યે નિરપેક્ષ જ્ઞાની આ રીતે નિર્ભય હોય છે.]

કળશ - ૧૫૫

ઉત્થાનિકા :-હવે સાત ભયના કળશરૂપ કાવ્યો કહેવામાં આવે છે, તેમાં પ્રથમ આ લોકના તથા પરલોકના એ બે ભયનું એક કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- [Slightly Rearranged]

૧. * ભિન્ન આત્માનો (અર્થાત્ પરથી ભિન્નપણે પરિણમતા એવા આત્માનો)
* આ ચિત્સ્વરૂપ લોક જ શાશ્વત, એક અને
૨. * સકલવ્યક્ત (-સર્વ કાળે પ્રગટ એવો) લોક છે; કારણ
* કે માત્ર [એવા] ચિત્સ્વરૂપ લોકને આ જ્ઞાની આત્મા સ્વયમેવ
૩. * એકલો અવલોકે છે—અનુભવે છે.
* આ ચિત્સ્વરૂપ લોક જ તારો છે,
૪. * તેનાથી બીજો કોઈ લોક—આ લોક કે પરલોક—
* તારો નથી એમ જ્ઞાની વિચારે છે, જાણે છે,
૫. * તેથી જ્ઞાનીને આ લોકનો તથા પરલોકનો
* ભય ક્યાંથી હોય ? તે તો નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો
૬. * સહજ જ્ઞાનને (પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવને) સદા અનુભવે છે.
* [આ રીતે તે જ્ઞાનીને આ લોક કે પરલોકનો ભય કદી હોતો નથી.]

કળશામૃત :-

૧. * જે ભિન્ન પરથી પરિણમે એવા અહો આત્મા તણો,
આ ચિત્સ્વરૂપી લોક શાશ્વત , એક માત્ર જ ને અહો;
૨. * છે સર્વ કાળે પ્રગટ એવો લોક છે એ કારણે
કે માત્ર [એવા] ચિત્સ્વરૂપી લોકને, સ્વયમેવ એ
૩. * બસ જ્ઞાની અવલોકે અને અનુભવ કરે તેનો ખરે.
આ ચિત્સ્વરૂપી લોક માત્ર જ છે અહો તારો અને
૪. * એનાથી બીજો કોઈ પણ આ લોક કે પરલોક તે,
તારો નથી ત્યમ જ્ઞાની જાણે છે—વિચારે છે અને
૫. * તેથી જ્ઞાનીને અહો આ લોક ને પરલોકનો,
ભય ક્યાંથી હોય જ? તે સ્વયં નિઃશંક થઈને વર્તતો;
૬. * નિજ સહજ જ્ઞાનસ્વભાવનો અનુભવ કરે નિરંતરે,
[આ રીતે બન્ને લોકનો કદી ભય નથી એ જ્ઞાનીને.]

કલશ - ૧૫૬

ઉત્થાનિકા :-હવે વેદનાભયનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * અભેદસ્વરૂપ વર્તતા વેદ*-વેદકના બળથી (અર્થાત્ વેદ અને વેદક અભેદ જ હોય છે
* એવી વસ્તુસ્થિતિના બળથી) એક 'અચળ જ્ઞાન** જ સ્વયં નિરાકુળ પુરુષો વડે (-જ્ઞાનીઓ વડે)
૨. * સદા વેદાય છે,
* તે આ એક જ વેદના (જ્ઞાનવેદન)*** જ્ઞાનીઓને છે.
૩. * (આત્મા વેદનાર છે અને જ્ઞાન વેદાવાયોગ્ય છે.)
* જ્ઞાનીને બીજી કોઈ આવેલી (-પુદ્ગલથી થયેલી)વેદના* હોતી જ નથી,
૪. * તેથી તેને વેદનાનો ભય ક્યાંથી હોય?
* તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

કલશામૃત :-

૧. * રે વેદ ને વેદક સદાય અભેદરૂપ જ હોય છે;
તેથી અચળ બસ એક જ્ઞાન** સ્વયં અહો જ્ઞાની વડે
૨. * વેદાય છે નિત્યે, અહો તે જ્ઞાનની આ વેદના,***
બસ એક માત્ર જ હોય છે સહુ જ્ઞાનીઓને તે સદા;
૩. * છે વેદનારો આત્મા ને જ્ઞાન વેદનયોગ્ય છે,
પુદ્ગલજનિત કો વેદના+ નહિ જ્ઞાનીને કદી હોય છે;
૪. * તેથી કોઈ વેદનાભય હોય ક્યાંથી જ્ઞાનીને?
તે તો સ્વયં નિઃશંક થઈ નિત આત્માને અનુભવે.

---

* વેદ = નિર્મળ પર્યાય.

** જ્ઞાન = આત્મા.

*** જ્ઞાનની આ વેદના = અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ.

+ પુદ્ગલજનિત વેદના = રોગ, દરિદ્રતા આદિ વિષય સુખદુઃખનો અનુભવ.

કલ્પશ - ૧૫૭

ઉત્થાનિકા :-હવે અરક્ષાભયનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જે સત્ છે તે નાશ પામતું નથી
* એવી વસ્તુસ્થિતિ નિયતપણે પ્રગટ છે.
૨. * આ જ્ઞાન પણ સ્વયમેવ સત્ (અર્થાત્ સત્ સ્વરૂપ વસ્તુ) છે.
* માટે નાશ પામતું નથી), તેથી વળી પર વડે
૩. * તેનું રક્ષણ શું ? આ રીતે (જ્ઞાન પોતાથી રક્ષિત હોવાથી)
* તેનું જરા પણ અરક્ષણ થઈ શકતું નથી.
૪. * માટે (આવું જાણતા) જ્ઞાનીને અરક્ષાનો ભય ક્યાંથી હોય?
* તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

કલ્પશામૃત :-

૧. * જે હોય સત્ તે નાશને પામે કદીયે નહીં ખરે,
વસ્તુસ્થિતિ એવી સદા છે પ્રગટરૂપ નિયતપણે.
૨. * આ જ્ઞાન પણ સ્વયમેવ સત્તાસ્વરૂપ વસ્તુ હોઈને,
પામે નહીં તે નાશને વળી તેથી તેને પર વડે
૩. * રક્ષણ અહો શું ? આ રીતે છે જ્ઞાન નિજરક્ષિત અને
તેથી અરક્ષણ જ્ઞાનનું જરીયે કરી ન શકાય છે;
૪. * માટે અરક્ષાભય અહો ક્યમ હોય એવા જ્ઞાનીને?
તે તો સ્વયં નિઃશંક થઈ નિત આતમાને અનુભવે.

કલશ - ૧૫૮

ઉત્થાનિકા :-હવે અગુપ્તિભયનું કાવ્ય કહે છે :

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ખરેખર વસ્તુનું સ્વ-રૂપ જ (અર્થાત્ નિજ રૂપ જ) વસ્તુની પરમ 'ગુપ્તિ' છે
* કારણ કે સ્વરૂપમાં કોઈ બીજું પ્રવેશ કરી શકતું નથી;
૨. * અને અદ્વૈત જ્ઞાન (-જે કોઈથી કરવામાં આવ્યું નથી એવું સ્વાભાવિક જ્ઞાન-) પુરુષનું અર્થાત્ આત્માનું
* સ્વરૂપ છે; (તેથી જ્ઞાન આત્માની પરમ ગુપ્તિ છે.)
૩. * માટે આત્માનું જરા પણ અગુપ્તિપણું નહિ હોવાથી
* જ્ઞાનીને અગુપ્તિનો ભય ક્યાંથી હોય ?
૪. * તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.
* [અગુપ્તિભયનું સ્વરૂપ આ રીતે આચાર્યશ્રીએ સમજાવ્યું છે.]

કલશામૃત :-

૧. * વસ્તુસ્વરૂપ જ પરમ 'ગુપ્તિ' વસ્તુની છે કેમકે
નિજરૂપમાં કો અન્યથી ન પ્રવેશ કરી જ શકાય છે;
૨. * ને કોઈથી ન કરાયું છે જે જ્ઞાન સ્વાભાવિક તે,
છે આત્માનું સ્વરૂપ તેથી જ્ઞાન પરમ જ ગુપ્તિ છે;
૩. * આ રીત આત્માનું જરાય અગુપ્તિપણું નવ હોઈને,
ક્યમ હોય ભય અણગુપ્તિનો કદીયે અહો તે જ્ઞાનીને ?
૪. * તે તો સ્વયં નિઃશંક થઈ નિત આત્માને અનુભવે,
[અણગુપ્તિભયનું સ્વરૂપ આમ કહ્યું અહો શ્રી મુનિવરે.]

કલ્પશ - ૧૫૯

ઉત્થાનિકા :- હવે મરણભયનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * પ્રાણોના નાશને (લોકો) મરણ કહે છે.
* આ આત્માના પ્રાણ તો નિશ્ચયથી જ્ઞાન છે.
૨. * તે (જ્ઞાન) સ્વયમેવ શાશ્વત હોવાથી
* તેનો કદાપિ નાશ થતો નથી;
૩. * માટે આત્માનું મરણ બિલકુલ થતું નથી.
* તેથી (આવું જાણતા) જ્ઞાનીને મરણનો ભય ક્યાંથી હોય ?
૪. * તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.
* [આ રીતે મરણભયનું સ્વરૂપ આચાર્યશ્રીએ સમજાવ્યું.]

કલ્પશામૃત :-

૧. * પ્રાણો તણા જ વિનાશને લોકો કહે છે મરણ ને
આ આત્માના પ્રાણ તો છે જ્ઞાન નિશ્ચયથી અરે;
૨. * ને જ્ઞાન પોતાથી ખરે શાશ્વત સ્વભાવી હોઈને,
તેનો કદાપિ નાશ નહીં થાતો અહો એ કારણે;
૩. * આત્મા તણું કદી મરણ નથી થાતું જરીયે નિશ્ચયે,
તો એવું જાણે જ્ઞાની તેને “મરણભય” ક્યમ હો ખરે?
૪. * તે તો સ્વયં નિઃશંક થઈ નિત આત્માને અનુભવે,
[આ રીત સમજાવ્યું ‘મરણભય’નું સ્વરૂપ શ્રી મુનિવરે.]

કલશ - ૧૬૦

ઉત્થાનિકા :-હવે આકસ્મિક ભયનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ સ્વતઃસિદ્ધ જ્ઞાન એક છે, અનાદિ છે,
* અનંત છે, અચળ છે. તે જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી સદાય તે જ છે,
૨. * તેમાં બીજાનો ઉદય નથી.
* માટે આ જ્ઞાનમાં આકસ્મિક (અણધાર્યું, એકાએક) કાંઈ પણ થતું નથી.
૩. * આવું જાણતા જ્ઞાનીને અકસ્માતનો ભય ક્યાંથી હોય?
* તે તો પોતે નિરંતર નિઃશંક વર્તતો થકો સહજ જ્ઞાનને સદા અનુભવે છે.

કલશામૃત :-

૧. * છે જ્ઞાન આ પોતાથી સિદ્ધ જ એક તેમ અનાદિ ને
અનંત છે ને અચળ છે, તે જેહ છે તે તે જ છે;
૨. * તેમાં નથી કો ઉદય અન્ય તણો અહો તેથી ખરે,
આ જ્ઞાનમાં અણધાર્યું એકાએક ના કંઈ થાય છે.
૩. * ક્યમ હોય ભય અણધાર્યનો* તે જાણનારા જ્ઞાનીને ?
તે તો સ્વયં નિઃશંક થઈ નિત આતમાને અનુભવે.

અણધાર્યું = આકસ્મિક

કલ્પશ - ૧૬૧

ઉત્થાનિકા :-હવે આગળની (સમ્યક્દ્રષ્ટિના નિઃશંકિત આદિ ચિત્તો વિષેની) ગાથાઓની સૂચનારૂપે કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એવું જે નિજ રસથી ભરપૂર જ્ઞાન તેના સર્વસ્વને
* ભોગવનાર સમ્યક્દ્રષ્ટિને જે નિઃશંકિત આદિ ચિત્તો છે
૨. * તે સમસ્ત કર્મોને હણે છે;
* માટે, કર્મનો ઉદય વર્તતાં છતાં,
૩. * સમ્યક્દ્રષ્ટિને ફરીને કર્મનો બંધ જરા પણ થતો નથી,
* પરંતુ જે કર્મ પૂર્વે બંધાયું હતું
૪. * તેના ઉદયને ભોગવતાં તેને નિયમથી
* તે કર્મની નિર્જરા જ થાય છે.

કલ્પશામૃત :-

૧. * શાશ્વત અહો નિજ રસથી પૂરણ જ્ઞાનના સર્વસ્વને,
જે ભોગવે જ્ઞાની અહો તેને નિઃશંકિત આદિ છે
૨. * ચિત્તો, અહો જેઓ હણે છે [દ્રવ્ય] કર્મ સમસ્તને,
તેથી ભલે વર્તે ઉદય કર્મો તણો તોપણ અરે;
૩. * સદ્દ્રષ્ટિને કર્મો તણું બંધન ફરીને નવ થતું,
કિંતુ અહો ભૂતકાળમાં જે કર્મ બંધાયું હતું;
૪. * તેના ઉદયને ભોગવે પણ નિયમથી તેને ખરે,
બસ નિર્જરા થઈ જાય છે એ કર્મની તે જ્ઞાનીને.

ગાથા - ૨૨૯ (પહેલું નિ:શંકિત અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે આ કથનને ગાથાઓ દ્વારા કહે છે, તેમાં પ્રથમ નિ:શંકિત અંગની (અથવા નિ:શંકિત ગુણની-ચિહ્નની) ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * જે કર્મબંધનમોહકર્તા પાદ ચારે છેદતો,
ચિન્મૂર્તિ તે શંકારહિત સમકિતદ્રષ્ટિ જાણવો. ૨૨૯.

ટીકામૂત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
જીવ બદ્ધ છે કર્મો વડે નિશ્ચયથી એ શંકા વિષે;
૨. * મિથ્યાત્વ આદિ ભાવનો જ અભાવ* હોવાથી અહો,
નિ:શંક છે સદ્દ્રષ્ટિ તેથી બંધ શંકાકૃત તણો
૩. * તેને નથી, કિંતુ અહા બસ છે જ તેને નિર્જરા,
[વ્યાખ્યા કરી શ્રી મુનિવરે નિ:શંક અંગ તણી અહા !]

---

* અભાવ હોવાથી = દ્રષ્ટિમાં, દ્રષ્ટિના વિષયમાં તથા દ્રષ્ટિની પરિણતિમાં અભાવ હોવાથી

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એવા એક જ્ઞાયકભાવમયપણને લીધે
* કર્મબંધ સંબંધી શંકા કરનારા (અર્થાત્ જીવ નિશ્ચયથી કર્મ વડે બંધાયો છે એવો સંદેહ અથવા ભય કરનારા)
૨. * મિથ્યાત્વાદિ ભાવોનો (તેને) અભાવ* હોવાથી,
સમ્યક્દ્રષ્ટિ નિ:શંક છે, તેથી તેને શંકાકૃત બંધ નથી.
૩. * પરંતુ નિર્જરા જ છે.
* [આ રીતે આચાર્યશ્રીએ નિ:શંકિત અંગની વ્યાખ્યા કરી.]

ગાથા - ૨૩૦ (બીજું નિઃકાંક્ષિત અંગ)

ઉત્થાનિકા:-હવે નિઃકાંક્ષિત ગુણની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * જે કર્મફળ ને સર્વ ધર્મ તણી ન કાંક્ષા રાખતો,
ચિન્મૂર્તિ તે કાંક્ષા રહિત સમકિતદ્રષ્ટિ જાણવો. ૨૩૦.

ટીકામૃત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
સહુ કર્મફળ પ્રત્યે અને સહુ વસ્તુધર્મો પણ વિષે;
૨. * કાંક્ષા તણો જ અભાવ હોવાથી અહો સદ્દ્રષ્ટિ છે
નિઃકાંક્ષ, તેથી તેહને કાંક્ષાજનિત નહિ બંધ છે;
૩. * કિંતુ અહો છે નિર્જરા બસ તેહ સમ્યક્દ્રષ્ટિને,
[આ રીત નિર્વાંછક અહો છે અંગ બીજું જ્ઞાનીને.]

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* બધાંય કર્મફળો પ્રત્યે તથા બધા વસ્તુધર્મો પ્રત્યે
૨. * કાંક્ષાનો (તેને) અભાવ હોવાથી, સમ્યક્દ્રષ્ટિ
* નિઃકાંક્ષ (નિર્વાંછક) છે તેથી તેને કાંક્ષાકૃત બંધ નથી
૩. * પરંતુ નિર્જરા જ છે.
* [આ રીતે સમ્યક્દ્રષ્ટિને નિઃકાંક્ષા નામનું બીજું અંગ હોય છે.]

ગાથા - ૨૩૧ (ત્રીજું નિર્વિચિકિત્સા અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે નિર્વિચિકિત્સા ગુણની વ્યાખ્યા કરે છે :-

ગાથા :- * સૌ કોઈ ધર્મ વિષે જુગુપ્સાભાવ જે નહિ ધારતો,
ચિન્મૂર્તિ નિર્વિચિકિત્સ સમકિતદ્રષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૧.

ટીકામૃત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
સહુ વસ્તુના ધર્મો પ્રતિ નહિ ઝ્લાનિભાવ જ હોઈને;
૨. * સદ્દ્રષ્ટિ વિચિકિત્સારહિત છે રે સદા એ કારણે,
જે બંધ વિચિકિત્સા થકા છે તે ન તેને થાય છે;
૩. * કિંતુ અહો છે નિર્જરા બસ તેહ સમ્યઞ્દ્રષ્ટિને;
[આ રીત ઝ્લાનિરહિતતાનું અંગ ત્રીજું છે ખરે.]

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* બધાય વસ્તુધર્મો પ્રત્યે જુગુપ્સાનો (તેને) અભાવ હોવાથી,
૨. * સમ્યઞ્દ્રષ્ટિ નિર્વિચિકિત્સ (-જુગુપ્સા રહિત) છે, તેથી તેને
* વિચિકિત્સાકૃત બંધ નથી
૩. * પરંતુ નિર્જરા જ છે.
* [ત્રીજા ઝ્લાનિરહિતતા અંગનું ખરેખર આવું સ્વરૂપ છે.]

ગાથા - ૨૩૨ (ચોથું અમૂઢ્રષ્ટિ અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે અમૂઢ્રષ્ટિ અંગની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * સંમૂઢ નહિ જે સર્વ ભાવે,-સત્યદ્રષ્ટિ ધારતો,
તે મૂઢ્રષ્ટિરહિત સમકિતદ્રષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૨.

ટીકામૃત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
સહુ ભાવમાં મૂઢતા તણો જ અભાવ તેને હોઈને;
૨. * છે અમૂઢ્રષ્ટિ સમકિતી તે, મૂઢ્રષ્ટિકૃત જે
છે બંધ તે તેને નથી પણ નિર્જરા છે તેહને.

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* બધાય ભાવોમાં મોહનો* (તેને) અભાવ હોવાથી,
૨. * સમ્યક્દ્રષ્ટિ અમૂઢ્રષ્ટિ છે, તેથી તેને મૂઢ્રષ્ટિકૃત
* બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.

---

* મોહ = મૂઢતા; મૂઝવણ; વિપરીત દ્રષ્ટિ.

ગાથા - ૨૩૩ (પાંચમું ઉપગૂહન અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે ઉપગૂહન ગુણની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * જે સિદ્ધભક્તિસહિત છે, ઉપગૂહક છે સૌ ધર્મનો;
ચિન્મૂર્તિ તે ઉપગૂહનકર સમકિતદ્રષ્ટિ જાણવો. ૨૩૩.

ટીકામૃત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
સહુ આત્મશક્તિઓ તણી વૃદ્ધિ કરતો હોઈને;
- ૨ * છે ઉપબુંહક જ તે અહો નિજશક્તિ વૃદ્ધિકાર છે,
તેથી ન તેને જીવની કમજોરીથી જે થાય છે
૩. * તે બંધ નથી, કિંતુ અહો છે નિર્જરા બસ તેહને;
[ઉપગૂહન ગુણની આ રીતે વ્યાખ્યા કહી શ્રી મુનિવરે.]

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

- ૧ * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* સમસ્ત આત્મશક્તિઓની વૃદ્ધિ કરતો હોવાથી,
૨. * સમ્યદ્રષ્ટિ ઉપબુંહક અર્થાત્ આત્મશક્તિનો વધારનાર છે,
* તેથી તેને જીવની શક્તિની દુર્બળતાથી (અર્થાત્ મંદતાથી) થતો
૩. * બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.
* [આ રીતે આચાર્યશ્રીએ ઉપગૂહનગુણની વ્યાખ્યા કરી.]

ગાથા - ૨૩૪ (છઠું સ્થિતિકરણ અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે સ્થિતિકરણ ગુણની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * ઉન્માર્ગગમને સ્વાત્મને પણ માર્ગમાં જે સ્થાપતો,
ચિન્મૂર્તિ તે સ્થિતિકરણયુત સમકિતદ્રષ્ટિ જાણવો. ૨૩૪.

ટીકામૃત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
નિજ આત્મા સન્માર્ગથી કદી ચ્યુત જો થઈ જાય ને
૨. * સદ્જ્ઞાનદર્શનચરણના નિર્વાણપથથી ચલિત તે,
તો તેહને સ્થિત પુનઃ કરતો તેથી તે સ્થિતિકારી છે;
૩. * તેથી ન તેને બંધ જે ચ્યુત-માર્ગ બનવાથી થતો,
કિંતુ સદા છે નિર્જરા [સદ્દ્રષ્ટિ એવા તેહને.]

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* જો પોતાનો આત્મા માર્ગથી
૨. * (અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગથી) ચ્યુત થાય
* તો તેને માર્ગમાં જ સ્થિત કરતો હોવાથી, સમ્યગ્દ્રષ્ટિ સ્થિતિકારી છે,
૩. * તેથી તેને માર્ગથી ચ્યુત થવાના કારણે થતો બંધ નથી.
* પરંતુ નિર્જરા જ છે.

ગાથા - ૨૩૫ (સાતમું વાત્સલ્ય અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે વાત્સલ્યગુણની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * જે મોક્ષમાર્ગે 'સાધુ'ત્રયનું વત્સલત્વ કરે અહો !
ચિન્મૂર્તિ તે વાત્સલ્યયુત સમકિતદ્રષ્ટિ જાણવો. ૨૩૫.

ટીકામૃત :-

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
સદ્જ્ઞાનદર્શનચરણને અણભેદ નિજબુદ્ધિ વડે;
૨. * સમ્યક્-પણે અવલોકતો-અનુભવ કરતો હોઈને,
છે માર્ગવત્સલ-માર્ગ પ્રતિ પ્રીતિવંત-સમ્યઞ્દ્રષ્ટિ તે,
૩. * ને તેથી તેને માર્ગની ઉપલબ્ધિ નહીં હોતાં અહા,
જે બંધ થાતો, તે નથી કિંતુ અહો છે નિર્જરા.

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. *; ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* સમ્યઞ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પોતાથી અભેદબુદ્ધિએ
૨. * સમ્યક્પણે દેખતો (-અનુભવતો) હોવાથી, સમ્યઞ્દ્રષ્ટિ
* માર્ગવત્સલ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગ પ્રત્યે અતિ પ્રીતિવાળો છે,
૩. * તેથી તેને માર્ગની અનુપલબ્ધિથી થતો
* બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.

ગાથા - ૨૩૬ (આઠમું પ્રભાવના અંગ)

ઉત્થાનિકા :-હવે પ્રભાવના ગુણની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * ચિન્મૂર્તિ મન-રથપંથમાં વિદ્યારથારૂઢ ધૂમતો,
તે જિનજ્ઞાનપ્રભાવકર સમકિતદ્રષ્ટિ જાણવો. ૨૩૬.

ટીકામૂત :- [Slightly Rearranged]

૧. * બસ એક ટંકોત્કીર્ણ જ્ઞાયકભાવમયતાને લીધે,
પ્રગટાવી-વિકસાવી અહો નિજ જ્ઞાનની સહુ શક્તિને;
૨. * તેના વડે ઉપજાવતો સદ્દ્રષ્ટિ જેહ પ્રભાવને,
તેથી અહો સદ્દ્રષ્ટિ તેહ, પ્રભાવના કરનાર છે;
૩. * આ કારણે અપ્રકર્ષ જ્ઞાન-પ્રભાવનાથી જે થતો
તે બંધ, તેને છે નહિ પણ નિર્જરા જ છે અહો.

ટીકા :- [Slightly Rearranged]

૧. * ટંકોત્કીર્ણ એક જ્ઞાયકભાવમયપણાને લીધે
* જ્ઞાનની સમસ્ત શક્તિને પ્રગટ કરવા—વિકસાવવા—ફેલાવવા
૨. * વડે પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરતો હોવાથી, સમ્યક્દ્રષ્ટિ
* પ્રભાવના કરનાર છે,
૩. * તેથી તેને જ્ઞાનની પ્રભાવનાના અપ્રકર્ષથી (અર્થાત્ જ્ઞાનની પ્રભાવના નહિ વધારવાથી) થતો
* બંધ નથી પરંતુ નિર્જરા જ છે.

કલશ - ૧૬૨

ઉત્થાનિકા :-હવે, નિર્જરાનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણનાર અને કર્મના નવીન બંધને રોકી નિર્જરા કરનાર જે સમ્યક્ષિ તેનો મહિમા કરી નિર્જરા અધિકાર પૂર્ણ કરે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આ પ્રમાણે નવીન બંધને રોકતો અને (પોતે)
  - * પોતાના આઠ અંગો સહિત હોવાના કારણે
૨. * નિર્જરા પ્રગટવાથી પૂર્વબદ્ધ કર્મોને
  - * નાશ કરી નાખતો સમ્યક્ષિ જીવ
૩. * પોતે અતિ રસથી (અર્થાત્ નિજરસમાં મસ્ત થયો થકો)
  - * આદિ-મધ્ય-અંત રહિત (સર્વવ્યાપક, એકપ્રવાહરૂપ ધારાવાહી) જ્ઞાનરૂપ થઈને
૪. * આકાશના વિસ્તારરૂપી રંગભૂમિમાં
  - * અવગાહન કરીને (અર્થાત્ જ્ઞાન વડે સમસ્ત ગગનમંડળમાં વ્યાપીને) નૃત્ય કરે છે.

કલશામૃત :-

૧. * આ રીત નૂતન બંધને રોકી અને પોતે અહા,
નિજના જ અષ્ટાંગો સહિત હોવાથી [સમ્યક્ષિ આ;]
૨. * તેને પ્રગટતી નિર્જરાથી કર્મ પૂર્વનિબદ્ધનો,
કરતો થકો તે નાશ સહુનો જીવ સદ્દ્રષ્ટિ અહો;
૩. * નિજના જ અતિશય રસ મહીં તે જીવ મસ્ત થયો થકો,
થઈ જ્ઞાનરૂપે સર્વવ્યાપક આદિ-અંત રહિત થતો;
૪. * આકાશનાં વિસ્તારરૂપીં રંગભૂમિમાં અહો,
તે વ્યાપીને*** નિજ જ્ઞાનથી સંપૂર્ણ નભમાં નાયતો.****

* આકાશના = નિર્મળ આત્મસ્વભાવના

** વિસ્તાર = છદ્મસ્થ [સમ્યક્ષિનું] શ્રુતજ્ઞાન પણ લોકાલોકને જાણવાની તાકાતવાળું છે.

*** વ્યાપીને = જાણીને

**** નાયતો = પરિણમન કરતો

આમ શ્રી સમયસારની (શ્રીમદ્ ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત શ્રી સમયસાર પરમાગમની) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવવિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં નિર્જરાનો પ્રરૂપક છલ્લે અંક સમાપ્ત થયો.